

IK + JIJ = WIJ

Van gedragverschillen tot burgerschap

Yvonne van der Heijden

Studentnummer: 2134496

Master Special Educational Needs (M SEN)

Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: JR Specialist jonge risicokinderen

Begeleid door: Aleid Beets-Kessens

Lesplaats: 's Hertogenbosch

Juni 2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Samenvatting	4
Inleiding.....	6
1 Aanleiding en probleemstelling	10
1.1 Wat vraagt de samenleving van ons?	10
1.2 Wat wil ik bereiken?	11
1.3 Hoe ben je dan als burger?	12
1.4 Wie gaat dan wat doen?.....	12
1.5 Wat ga ik doen? Welke concrete acties zijn succesvol?	12
1.6 Wat zou de belangrijkste uitkomst van dit onderzoek moeten zijn?	12
1.7 Waartoe kan dit onderzoek leiden?	12
1.8 Hoe luidt mijn onderzoeksvraag?	13
2 Theoretische onderbouwing.....	15
2.1 Mag je anders zijn?	16
2.2 Hoe kun je anders zijn?	16
2.3 Tot welke gedragsverschillen beperk ik me in dit onderzoek?.....	17
2.4 Wat is de doelgroep van het onderzoek?	17
2.5 Wat is agressief gedrag?.....	18
2.6 Wat is impulsief en druk gedrag?	18
2.7 Wat heeft invloed op het gedrag van kinderen?	18
2.8 Hoe passen gedragsverschillen binnen burgerschap?.....	19
2.9 Andere normen en waarden?	20
3 Onderzoeksmethodologie	22
3.1 Wat is mijn onderzoeksstrategie?.....	22
3.2 Wie gaan mijn vragenlijsten invullen?	23
3.3 Waarom vragenlijsten op deze manier?	23
3.4 Hoe ga ik de data analyseren?	27
4 Data analyse	28
4.1 Analyse onderzoek gedragsverschillen reguliere basisschool	28
4.2 Analyse onderzoek gedragsverschillen Speciaal Basis Onderwijs.....	31

4.3 Wat hebben de vragenlijsten mij opgeleverd?	32
5 Conclusies	34
5.1 Kansen en belemmeringen	34
5.2 Verbeterthema's	35
5.3 Algemene conclusies	37
5.4 Theorie ter ondersteuning van de conclusies	37
5.5 Verbeteracties	38
5.6 Antwoord op mijn onderzoeksvraag	39
6 Evaluatie onderzoek, discussie	40
7 Nawoord	44
8 Literatuurlijst	45
9 Bijlagen - Inhoud	47
Bijlage A: Begeleidende brief vragenlijst voor ouders	
Bijlage B: Begeleidende brief vragenlijst voor leerkrachten	
Bijlage C: Vragenformulier voor ouders	
Bijlage D: Vragenformulier voor leerkrachten	
Bijlage E: Onderzoeksresultaten reguliere basisschool	
Bijlage F: Onderzoeksresultaten Speciaal Basis Onderwijs	
Bijlage G: Uitwerking onderzoeksresultaten regulier basisonderwijs	
Bijlage H: Uitwerking onderzoeksresultaten Speciaal Basis Onderwijs	
Bijlage I: Lijst met verbeteracties	
Bijlage J: Songtekst 'Laat mij in die waan' van Guus Meeuwis	

Samenvatting

Wat is mijn onderzoeksvraag?

In dit onderzoek ga ik antwoord geven op de volgende vraag:

Hoe kan ik vanuit mijn rol als rugzakbegeleidster en intern begeleider (ib-er) voor de groepen 1, 2 en 3 voorwaarden scheppen, in het kader van burgerschap, waardoor de ouders van deze kinderen verschillen in gedrag van kinderen herkennen, erkennen én waarderen zodat het kind met gedragsproblemen en zijn/haar ouders zich veilig voelen binnen de groep en de school en anders durven zijn?

Welke werkwijze heb ik gekozen?

Door in de probleemstelling mezelf vragen te stellen als: 'Wat vraagt de samenleving van ons met betrekking tot gedragsverschillen?' en 'Hoe gedraag je je dan als burger?' heb ik me verdiept in het begrip 'Burgerschap'. De wet op het burgerschap is immers ontstaan van uit de context dat de sociale binding in de samenleving niet verder mag afnemen maar juist moet toenemen (Bron et al, 2009). Binnen het aspect 'moreel burgerschap' vind ik letterlijk waarden terug die de basis vormen van mijn onderzoeksvraag; het positief waarderen van verschillen, het bevorderen van mogelijkheden van mensen en verantwoordelijkheid nemen.

Om achter de motieven van de directe omgeving van het kind met gedragsverschillen in hun benadering tot deze kinderen te komen, heb ik voor een onderzoeksmethode gekozen in de vorm van een enquête. Ik heb bij het samenstellen van de vragenlijsten rekening gehouden met een opbouw op basis van individuele en collectieve verantwoordelijkheid. Tevens heb ik onderscheid gemaakt tussen verschillende niveaus (school, gezin, maatschappij) waarbij ik door middel van diverse vragen een verbinding kan maken in het uitdragen van normen en waarden. Zo wil ik te weten komen wat kinderen en ouders van school verwachten en wat de school van ouders en kinderen verwacht met betrekking tot het omgaan van gedragsverschillen tussen kinderen én wat mijn specifieke rol daarbij is.

Een ander belangrijk onderdeel van de vragenlijst is de mate van betrokkenheid van de ouders. Betrokkenheid vraagt immers om bereidheid en het vermogen te participeren in onze samenleving. Met andere woorden: Willen ouders beter omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen?

Hoe luidt het antwoord op mijn onderzoeksvraag?

Om conclusies te kunnen trekken heb ik de data-analyse omgezet in kansen en belemmeringen, die ik vervolgens uitwerk in concrete verbeterthema's:

- Verbetering van de betrokkenheid van ouders door dialoog en informatievoorziening.
- Verbetering van het beleid ten aanzien van burgerschap op school.
- Verbetering van de rolinvulling van de leerkracht en interne begeleider.
- Verbetering van de rolinvulling van ouders.

De meest opvallende conclusie is dat ouders en leerkrachten willen dat er verandering plaatsvindt in het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen maar vinden het daarbij moeilijk om naar zichzelf te kijken. Daarnaast kunnen zij niet duidelijk aangeven wat er van hen wordt verwacht.

Met deze verbeterthema's, die ik heb omgezet in concrete verbeteracties, bedenk ik oplossingen die bijdragen aan het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen. Deze thema's en acties garanderen echter geen verandering in attitude van ouders en leerkrachten.

Samenvattend ben ik tot de conclusie gekomen dat ik, in mijn rol als rugzakbegeleidster en intern begeleider, alleen voorwaarden voor een veilige omgeving voor kinderen met gedragsverschillen kan scheppen, als ik in staat ben veranderingen op gang te brengen en dit proces van veranderen kan begeleiden. Het gaat hierbij om een verandering in het denken van ouders en leerkrachten, dat aanzet tot anders voelen én anders doen.

Inleiding

In mijn onderwijsloopbaan staat de relatie van mij (als leerkracht) met de kinderen centraal. De vraag waarom dit voor mij zo belangrijk is, is gelegen in mijn eigen basisschooltijd, waarvan ik mij eigenlijk weinig of niets kan herinneren. Ik heb wel een *gevoel* als ik terugdenk aan mijn basisschooltijd. Een gevoel van eenzaamheid en verlorenheid. Dit heeft in eerste instantie te maken met een verhuizing waardoor ik in de 2^e klas (groep 4) in een totale nieuwe leer- en leefomgeving kwam. De kinderen kon ik niet verstaan vanwege het dialect. Het maken van vriendinnen was moeilijk en door een moeder met een zwakke gezondheid was er geen ruimte om kinderen thuis te ontvangen. Ik was daarnaast een behoorlijk fors kind en had daarmee dus alle ingrediënten in huis om gepest te worden.

Ik heb daarbij geen steun ervaren van de leerkrachten. Ik kan me hun namen zelfs niet eens herinneren. Ik kan stellen dat ik geen (vertrouwens)relatie had met mijn leerkrachten. Ik zou niet weten of zij interesse in mij hebben getoond en of zij wisten hoe eenzaam en alleen ik mij voelde. De leerkrachten hebben geen moeite gedaan om mij te leren kennen en daardoor werden de andere kinderen ook niet gestimuleerd om mij te leren kennen. Ik had daardoor vaak het gevoel dat ik niet de moeite waard was om energie in te steken. Ik denk dat de leerkracht geen zicht had op mijn thuissituatie. Het is dan ook geen wonder dat ik als kind nooit de intentie heb gehad om onderwijzeres te worden.

Wel wist ik dat ik wilde zorgen voor mensen, het liefst voor kinderen. Het leek daarom een logische keuze om verpleegkundige te worden. Dit werd mijn doel; verpleegkundige opleiding, de tropenaantekening in Rotterdam en dan naar de derde wereld. Weg van hier en ergens naar toe waar je nodig bent en gewaardeerd wordt om wie je bent en niet om hoe je er uit ziet. Tijdens de opleiding (her)ontdekte ik dat het werken met kinderen mijn voorkeur had. Terugkijkend naar die tijd, kwam toen al de hang naar de opbouw van een relatie met het kind en de ouders om de hoek kijken. Toen later mijn eigen kinderen naar de basisschool gingen, viel voor mij alles op zijn plek. Hier kon ik langdurig iets voor kinderen betekenen.

Na het behalen van mijn PABO diploma in 2006 was het een logische keuze dat ik mij verder ging verdiepen in de afstemming van het onderwijsaanbod op **alle** kinderen. Juist die kinderen die niet als vanzelfsprekend ons onderwijs ervaren, trekken mijn aandacht.

Zoals ik hierboven al heb vermeld, staat voor mij de relatie met het kind centraal. Ik vind het een uitdaging om het gedrag van kinderen te 'verstaan'. Ik heb ervaren dat dat in de omgang met jonge (risico)kinderen niet altijd gemakkelijk is. Ik heb mij daarvoor een paar vragen gesteld. Hoe kan ik het gedrag van kinderen lezen? Wat heb ik nodig om het gedrag van kinderen te kunnen lezen? Ik moet natuurlijk wel weten wát ik zie. Dit vraagt om kennis van de ontwikkeling van het jonge kind op allerlei gebied. Pas dan kan ik begrijpen hoe dit gedrag in relatie tot de ontwikkelingsfase staat waarin het kind verkeert.

Ik ben mij steeds meer bewust geworden van mijn eigen 'ik' in de relatie met het kind. Want hoe goed je ook kunt observeren, dit doe je nooit zonder een bepaalde 'bril' op. Ik vind het van belang dat ik observeren en interpreteren uit elkaar kan trekken. Door welke 'bril' ik kijk, heeft te maken met onder andere mijn belangstelling, mijn intensiteit van kijken, mijn voorkeur voor een bepaalde visie op onderwijsgebied en mijn gemoedstoestand. Ik heb geleerd dat het niet erg is om door een bepaalde bril te kijken als ik me daar maar van bewust ben. Een andere 'bril' verheldert je blik en houdt je scherp.

Omgaan met verschillen tussen kinderen (het jonge risicokind) betekent voor mij veranderingen teweeg brengen in je eigen 'ik' en in de onderwijsomgeving. Maar tot hoever reikt de onderwijsomgeving van het jonge kind? En hoever reikt mijn rol daarin?

Door mijn werk als rugzakbegeleidster en interne begeleidster voor de groepen 1, 2 en 3 heb ik regelmatig gesprekken met ouders van kinderen met gedragsproblemen. In deze gesprekken is een terugkomend thema, het onbegrip dat zij ervaren van andere ouders voor de situatie van hun kind(eren). Zij voelen zich vaak letterlijk en figuurlijk alleen staan als het gaat om contacten in en rond school. Deze ouders moeten het gedrag van hun kind vaak verdedigen en rechtvaardigen.

De meerwaarde van dit onderzoek voor mij is dat ik een persoonlijk leerdoel 'de relatie van het kind met zijn omgeving' in een bredere context wil plaatsen. Kinderen hebben immers niet alleen de leerkracht en eigen ouders nodig om te kunnen 'groeien'. De klasgenoten én hun ouders zijn hierbij belangrijk. Zij bepalen immers of je erbij hoort of niet. Bij jonge kinderen is het stimuleren van het gedrag door hun eigen ouders van cruciaal belang. Daarom vind ik de omgang met de ouders onderling een belangrijke randvoorwaarde. Het gaat hierbij om het respecteren en waarderen van ieders normen en waarden. Dit betekent: het onderzoeken van mijn eigen normen en waarden, mij kwetsbaar durven opstellen om zo tot een meergelaagde reflectie te kunnen komen en als laatste, maar niet als minste, het zoeken naar een manier om samen met leerkracht en ouders tot een aanpak te komen in de begeleiding van het kind.

Ik zie dit duidelijk terug in figuur 1 'de Behoeftepiramide van Maslow' (1943). Om tot zelfontplooiing te komen heb je als mens een aantal behoeftes in opklimmende volgorde nodig. In de vierde trap van de behoeftes die de mens nodig heeft om tot zelfontplooiing te komen staat de 'De behoefte aan erkenning en waardering'. We hebben twee soorten behoeften op dit niveau:

- de behoefte aan zelfwaardering; verlangen naar zelfvertrouwen vanwege waardering voor jezelf, je succes, zelfwaardering voor wie je bent; dit houdt ook in: verlangen naar vrijheid, onafhankelijkheid, verlangen een eigen individu te zijn en zelfwaardering voor wat je in dit opzicht al hebt bereikt;
- de behoefte aan waardering door anderen; respect, aanvaarding, erkenning als persoon, erkenning op grond van kwaliteiten, verwerven van een bepaalde status, een 'eigen plaats' in de groep op grond van je 'jou-zijn', op grond van wie je bent.

Waardering voor jezelf (zelfrespect, zelfvertrouwen) is de basis voor het kunnen geven van waardering aan anderen. Vervolgens vormt dit de basis voor de top van de piramide, nl. de zelfontplooiing van het kind.

Figuur 1

Behoefttepiramide van Maslow

Dit is voor mij en het jonge risicokind de basis om te kunnen 'groeien', maar ook anderen (collega's, ouders) te helpen bij het 'groeien' zodat je ook daadwerkelijk **samen** kunt bijdragen aan de ontwikkeling van het kind.

1 Aanleiding en probleemstelling

1.1 Wat vraagt de samenleving van ons?

In krantenberichten, tijdschriften en vakbladen duikt steeds vaker de term 'burgerschap' op. Scholen zijn sinds 1 februari 2006 verplicht om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie. Met deze wet wil de overheid dat scholen hun leerlingen voorbereiden op deelname aan de pluriforme samenleving:

'Doordat de Nederlandse samenleving steeds individualistischer is, is de betrokkenheid tussen burgers onderling en tussen burgers en de overheid afgenomen. Plichten en rechten die horen bij burgerschap zijn hierdoor op de achtergrond geraakt. Bovendien zijn veel ouders en kinderen door hun allochtone herkomst niet gewend aan burgerschapstradities en gebruiken van onze samenleving. Door burgerschap een plaats te geven in het onderwijs kan worden bereikt dat leerlingen uiteindelijk als burgers een gemeenschappelijke bijdrage leveren aan de samenleving'. (De Winter, 2009)

In mijn dagelijkse onderwijspraktijk van het jonge (risico)kind betekent dit dat kinderen met opvallend gedrag een plaats verdienen in de groep én school. Verschillen tussen kinderen ontstaan erfelijk, ('nature' Rousseau – 18e eeuw) én/of door sociaal culturele invloeden ('nurture' Locke). (Van Crombrugge, 2006)

Ik maak als leerkracht deel uit van die omgeving en ik kan en moet dan ook invloed uitoefenen op de kennis, de vaardigheden en gedrag van het kind.

Zoals in de inleiding is verwoord, is het onbegrip voor een gezin met een jong risicokind een terugkerend thema. De directe aanleiding is een uitspraak van een ouder geweest. Ik citeer: *'Mijn grootste wens is dat ik mijn kind normaal naar school kan brengen. Geen ouders die mij aanspreken op wat mijn kind allemaal verkeerd doet. Het liefste blijf ik in de auto zitten zodat ik niemand hoeft te zien. Ik zou willen dat 2009 een jaar zonder zorgen zou kunnen zijn'*. Om burgerschap te vertalen naar de dagelijkse praktijk in samenleving en onderwijs moet een aantal basisvragen worden beantwoord.

1.2 Wat wil ik bereiken?

Ik wil burgerschapsgedrag bevorderen: kinderen zó vormen dat ze als burgers goed en sociaal functioneren in een samenleving (macro niveau), rekening houdend met en respect hebbend voor (gedrags)verschillen tussen mensen.

Binnen schoolverband (micro niveau) wil ik dat kinderen de basis van burgerschap meekrijgen. Daarom wil ik dat het pedagogisch aspect wordt uitgewerkt van een individuele benadering van kinderen met gedragsverschillen naar een gezamenlijk respecteren en waarderen van gedragsverschillen.

1.3 Hoe ben je dan als burger?

Hoe gedraag je je als goed en sociaal burger met welke normen en waarden of (katholieke) identiteit? Beginselen halen we uit bijvoorbeeld: opvoeding, grondwet, godsdienst, politieke stromingen, humanisme, maatschappelijke ontwikkelingen, etcetera.

Belangrijke principes hierbij zijn:

- Democratische beginselen.
- Respect voor elkaar en acceptatie van verschillen.
- Geen onderscheid op grond van ras, geslacht, godsdienst.
- Vrijheden, gekoppeld aan verantwoordelijkheden.
- Individualisme versus collectivisme.

1.4 Wie gaat dan wat doen?

De rolverdeling en afstemming tussen de verschillende actoren bij de normering en waardering van gedrag is belangrijk. Voor kinderen moet opvoeding helder, consequent en eenduidig zijn. Daarom moet er een goede afstemming plaatsvinden tussen dié mensen en instituties die de kinderen 'omringen' en invloed uitoefenen op kinderen zoals: het schoolbestuur, de school, het (zorg)team, ouders / opvoeders, groep, kerk, kind, ouderraad, medezeggenschapsraad, schoolbestuur, jeugdzorg, kinderopvang, ik als specialist JRK en de restomgeving.

1.5 Wat ga ik doen? Welke concrete acties zijn succesvol?

Om op deze vragen antwoord te geven moet ik eerst onderzoeken wat burgerschap betekent voor ouders en school. Wat verwachten ouders van ons bij het omgaan met (gedrags)verschillen? Wat verwachten wij van ouders op dit punt?

De schoolvisie is hierin leidend. Een beleidsplan burgerschap moet hiervan een afgeleide zijn. Ouders kiezen voor een bepaalde school voor hun kind op grond van een bepaalde (levens- en/of onderwijs)visie en moeten zich bewust zijn van de consequenties voor het gewenste gedrag van hun kind. De bewustwording hiervan kan veel problemen tussen school, ouders en kind voorkomen.

Het 'managen' van heldere verwachtingen over en weer, voorkomt teleurstellingen en conflictsituaties. Het beleidsplan kan leiden tot een actieprogramma. Mijn rol en taak hierbij kan zijn: het initiëren en/of coördineren van acties uit dit actieprogramma. Op deze manier kan ik als spin in het web de omgeving van het jonge risicokind (onderling) afstemmen en in lijn brengen met de behoefte van het kind.

1.6 Wat zou de belangrijkste uitkomst van dit onderzoek moeten zijn?

Aan het einde van het onderzoek kan ik advies geven over hoe wij als schoolteam, de ouders en de kinderen open met elkaar kunnen communiceren over verschillen tussen kinderen. Er is dan begrip ontstaan voor elkaars situatie en er is ruimte voor individuele aandacht maar niet ten koste van anderen. De rol die ik hierin heb als intern- en rugzakbegeleider is voor alle betrokken partijen duidelijk. Onze school draagt dan een duidelijke ondersteunde visie uit over onze verwachtingen van ouders en wat de ouders van ons mogen verwachten. Ik heb antwoord kunnen geven op de vraag: 'Wat bindt ons?' Zo wordt onze onderwijsvisie een mensvisie die in praktijk wordt gebracht.

1.7 Waartoe kan dit onderzoek leiden?

Het bovenstaande kan leiden tot een beleidsplan met concrete uitvoeringsmaatregelen. Er zou naast een didactisch volgsysteem een pedagogisch - sociaal volgsysteem kunnen komen waarin de school naast het individueel volgen van kinderen ook kan volgen hoe een groep kinderen met elkaar omgaat. Ik kan me voorstellen dat dit zou leiden tot een groepsrapport.

1.8 Hoe luidt mijn onderzoeksvraag?

De aanleiding van mijn onderzoek kan ik omschrijven met de vraag die steeds wordt gesteld door ouders van kinderen met gedragsproblemen: 'Mogen wij binnen onze schoolomgeving alstublieft anders zijn?'

Van der Steenhoven (2009) zegt hierover in zijn toespraak over Burgerschapsvorming en Mensenrechteneducatie het volgende:

'Het bevorderen van samenhang binnen de samenleving begint bij het besef dat je die samenleving samen maakt, dat ieder een eigen steentje bijdraagt. Vandaar dat het algemeen beginsel 'actief burgerschap' samen met het doel 'sociale cohesie' in de verschillende sectorwetten in één en dezelfde zin is opgenomen'. Hij bedoelt daarmee dat 'actief' burgerschap te maken heeft met zaken als respect, democratie, identiteit, taal, rechten en plichten, de rolverdeling tussen overheid en burger, normen en waarden, betrokkenheid bij de samenleving waar je deel van uitmaakt. Zo wordt burgerschapsvorming, het opvoeden tot goed burger, een taak van ouders en grootouders, van ooms en tantes, van vrienden en burens....en van school.

Mijn basisschool ligt in een goed gesitueerde wijk met een bevolking met overwegend hogere of universitaire opleiding. Deze ouders weten wat er in de wereld te koop is, hebben een uitgesproken mening en willen deze mening, ook over onderwijs, delen met anderen.

Ik ben me ervan bewust dat 'omgevingsouders' kritische 'onderwijsconsumenten' zijn. Elke ouder wil een 'uitzonderlijk' goed klimaat voor het eigen kind en verliest daarbij soms het algemene belang uit het oog.

1.8.1 Onderzoeksvraag

Hoe kan ik vanuit mijn rol als rugzakbegeleidster en intern begeleider (ib-er) voor de groepen 1, 2 en 3 voorwaarden scheppen, in het kader van burgerschap, waardoor de ouders van deze kinderen verschillen in gedrag van kinderen herkennen, erkennen én waarderen zodat het kind met gedragsproblemen en zijn/haar ouders zich veilig voelen binnen de groep en de school en anders durven zijn?

1.8.2 Deelvragen ten aanzien van het begrip 'burgerschap'

- Wat betekent burgerschap voor de basisschool in het algemeen?
- Wat zegt burgerschap over gedragsverschillen tussen kinderen?
- Wat betekent burgerschap voor onze basisschool?
- Wat betekent burgerschap voor onze ouders en kinderen van groep 1, 2 en 3?

1.8.3 Deelvragen ten aanzien van gedragsverschillen tussen kinderen

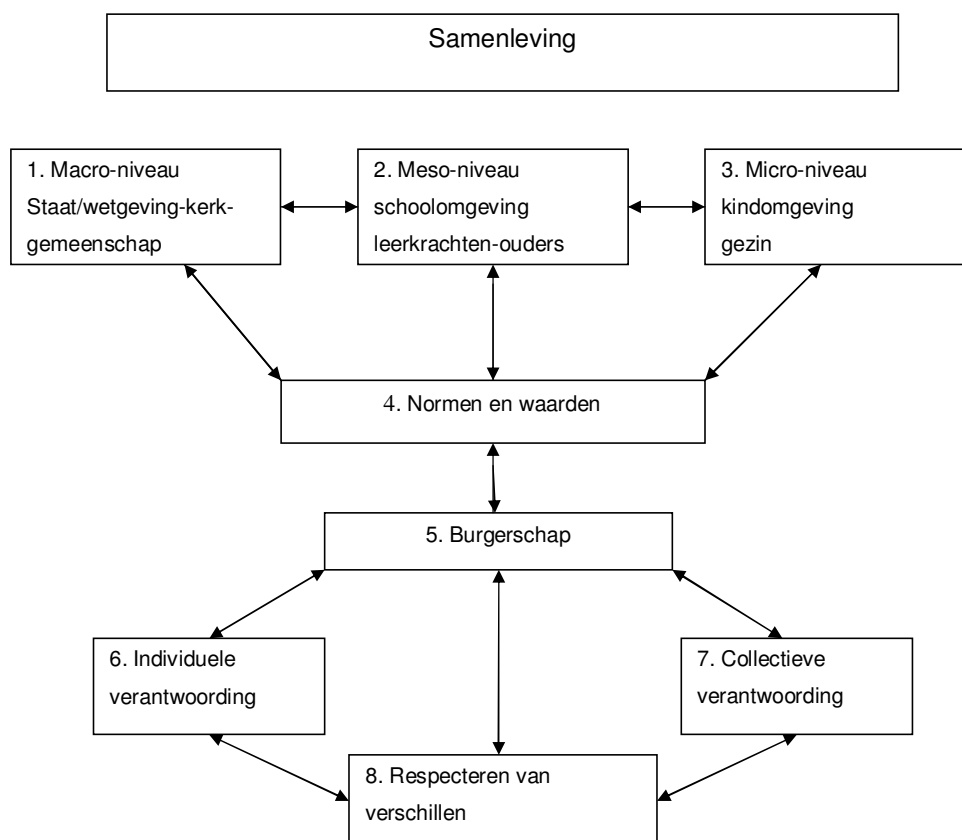
- Welke gedragsverschillen zijn er?
- Welke gedragsverschillen zie ik in de groepen 1, 2 en 3?
- Welke gedragsverschillen kan ik correleren aan burgerschap?
- Welke gedragsverschillen gebruik ik voor mijn onderzoek?
- Hoe wordt er nu door kinderen, ouders en school omgegaan met gedragsverschillen?
- Wat hebben ouders en kinderen nodig om zo om te gaan met gedragsverschillen binnen de school, dat kinderen anders durven zijn?
- Welke waarden en normen vinden ouders en leerkrachten belangrijk bij het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen?

De overheid geeft door de invoering van burgerschap op grote schaal aan dat er iets mis is met onze samenleving. De normen en waarden in onze huidige samenleving worden door een ouder, zoals ik in mijn aanleiding heb beschreven, als onvoldoende veilig ervaren. Wij moeten daar als school iets mee. Ik zie het dan ook als een taak van de school en mijn taak om op zoek te gaan naar wat ons bindt.

Daarom begin ik het volgende hoofdstuk met een schema om zo de onderlinge relaties letterlijk in beeld te brengen. Dit schema is leidend voor de formulering van mijn vragenlijsten.

2 Theoretische onderbouwing

Voor mijn onderzoek heb ik de samenleving gesplitst in drie niveaus (blok 1, 2 en 3). Ieder niveau denkt, doet en handelt met eigen normen en waarden. Deze kunnen verschillend zijn en door beïnvloeding van elkaar (zie wederkerige pijlen) veranderen. Zo krijg ik inzicht in de normen en waarden die ten grondslag liggen aan het omgaan met gedragsverschillen op de verschillende niveaus. Hierdoor kan ik de feitelijke situatie toetsen aan de gewenste situatie. De blokken 4 en 5 geven het kader aan van wensen en verwachtingen van de drie niveaus. Dit bepaalt hoe ouders, hun kinderen en scholen omgaan met gedragsverschillen, dus wat we zien op school (blok 6 en 7). In blok 8 wil ik een brug slaan tussen de feitelijke en gewenste situatie op school ten aanzien van het omgaan met gedragsverschillen.

Figuur 2

Formatted: Centered

2.1 Mag je anders zijn?

Op mijn basisschool maken we de overgang van programmagericht onderwijs naar Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO). Het Ontwikkelingsgericht Onderwijs is een visie waarin samen leren en ontwikkelen belangrijke beginselen zijn. Deze (en ook onze) visie gaat uit van de ontwikkelbaarheid en onderwijsbaarheid van *alle* kinderen (Nellestijn & Peters, 2008). Binnen deze visie kun je bewust gebruik maken van (gedrags)verschillen tussen kinderen.

Vygotsky (1978) noemde de omgeving die een belangrijke rol speelt in het ontwikkelingsproces van een kind. Hij stelt dat ontwikkeling altijd gebaseerd is op interactie en zo het kind verder helpt. Elk kind wordt geboren met specifieke organische en neurologische kenmerken, maar deze zijn op zichzelf nooit de oorzaak van 'ontwikkelingsproblemen'. Problemen ontstaan door de manier waarop de sociale omgeving met die kenmerken omgaat en deze waardeert. Een kind met een gedragsprobleem is zich niet direct bewust van zijn probleem. Hij of zij is zich alleen bewust van de problemen die zijn gedrag opleveren, dus indirect. Zijn omgeving reageert op het gedragsprobleem, benadert en behandelt hem anders dan andere kinderen. Op school krijgt het kind en daardoor de ouders een speciale positie en juist door die positie bemerkt het kind zijn 'handicap' (Janssen-Vos, Van Oers & Schiferli, 2000).

2.2 Hoe kun je anders zijn?

Gedragsverschillen tussen kinderen zijn het meest opvallend als het kinderen betreft met 'naar buiten gerichte' gedragsproblemen'. Het zijn die kinderen die je laten twifelen aan je eigen kwaliteiten, competenties als leerkracht en je handelingsverlegen maken. Martine Delfos (1997), stelt dat de oorzaak van problematiek als criterium voor een bepaalde indeling van gedrag kan worden gebruikt. Voor alle problematisch gedrag gebruikt zij de verzamelnaam gedragsmoeilijkheden. Als de aanleg van het kind de oorzaak is van het problematische gedrag dan wordt de term gedragsstoornis gehanteerd. Zij spreekt van een gedragsprobleem als de oorzaak van de problematiek meer in de omgeving ligt bijvoorbeeld de opvoeding, school, buurt of traumatische ervaringen.

2.3 Tot welke gedragsverschillen beperk ik me in dit onderzoek?

In dit onderzoek beperk ik me tot de gedragsverschillen waarvan de oorzaak ligt in de aanleg van het kind en zich uit door externaliserend gedrag. Deze keuze maak ik omdat in praktijk dit kinderen zijn die druk, assertief en/of agressief gedrag vertonen dat negativiteit van de omgeving oproept. Het heeft een negatieve invloed op de sociaal emotionele ontwikkeling van dit kind. Aanvankelijk zullen klasgenoten uit angst met deze kinderen spelen, maar uiteindelijk liever de omgang met dit kind vermijden. Door dit isolement leert het kind steeds minder sociale vaardigheden en er ontstaat een negatief zelfbeeld. Deze gedragsverschillen correleren aan het burgerschap omdat hier zich het pijnpunt bevindt van de aanleiding van mijn onderzoek, namelijk het respect voor elkaar hebben inclusief gedragsverschillen. Sociale binding moet worden versterkt door deelname aan de gemeenschap en betrokkenheid van kinderen en ouders die vraagt om bereidheid en het vermogen te participeren in onze samenleving.

2.4 Wat is de doelgroep van het onderzoek?

In dit onderzoek gaat het over kinderen in de groepen 1, 2 en 3 met gedragsproblemen die beïnvloedbaar zijn binnen onze school. Deze beïnvloedbaarheid is afhankelijk van verschillende factoren:

- Welke waarden en normen hanteren wij?
- Welke gedragsverschillen/probleemgedrag accepteren wij op onze school?
- Hoe verhouden kinderen met gedragsproblemen zich tot andere kinderen?

Ik verwijs hiervoor naar een citaat uit onze schoolgids (2009):

‘De kinderen die onze school bezoeken zijn verschillend van aanleg en karakter.

Scholen werken hard aan het omgaan met verschillen. In de wet op het primair onderwijs is vastgelegd dat scholen/ leerkrachten deze verschillen moeten onderkennen en dat zij in staat moeten zijn om hiermee om te gaan.

Vanaf 2011 dienen schoolbesturen volgens de wet Passend Onderwijs voor elk kind een passend onderwijsarrangement te creëren.....’

‘...Ondanks alle extra inspanningen blijkt dat in de praktijk een aantal kinderen niet toereikend kan worden geholpen. De hulpvragen van een kind zijn soms te specifiek of te complex. Bovendien zijn de faciliteiten, die de basisschool ter beschikking heeft soms ontoereikend.’

Externaliserende gedragsverschillen op onze school (groepen 1, 2 en 3) beperken zich tot druk, impulsief gedrag en agressief gedrag. Dit gedrag wordt door andere kinderen in de groep en door hun ouders als storend ervaren. Dit kind vraagt relatief veel tijd, aandacht en interventies van de leerkracht.

2.5 Wat is agressief gedrag?

Jeninga (2004) schrijft dat agressieve kinderen niet geliefd en populair zijn bij hun klasgenoten. Ze worden eerder gemeden dan opgezocht. Als deze kinderen mee mogen spelen dan is dat vaak omdat klasgenoten bang zijn voor hun agressie. Ze laten een tekort aan sociale vaardigheden zien en kunnen zich op één manier te handhaven door 'er op los slaan'.

Ik citeer Jeninga (2004):

'Leerlingen met agressief gedrag vragen om veel aandacht en incasseringsvermogen van de leerkracht en hebben een negatieve invloed op de sfeer in de klas (school). Het gevaar dreigt dat leraar, medeleerlingen, en agressieve leerling meer en meer terecht komen in een neerwaartse spiraal van strafgeven, verwijderen uit de klas, schorsen, isolement en contra agressie.'

2.6 Wat is impulsief en druk gedrag?

Hierover schrijft Jenninga (2004) dat impulsieve, drukke kinderen niet goed kunnen stilzitten, dat ze spreken voor hun beurt en roepen door de groep. Ze voelen zich snel uitgedaagd door andere leerlingen en vangen nauwelijks iets van de instructie op. Bij sommige kinderen is dit van voorbijgaande aard als reactie op een bepaalde gebeurtenis. Als het gedrag hardnekkig is en niet alleen op school voorkomt, kan de oorzaak liggen in hun aanleg. Er is vaak sprake van 'eerst doen, dan denken' gedrag. De kans is aanwezig dat er sprake is van een aandacht-tekort-stoornis met hyperactiviteit. Beter bekend als Attention Defecit Hyperactivity Disorder (ADHD).

2.7 Wat heeft invloed op het gedrag van kinderen?

Ten Brink en Veerman (1998) noemen vijf factoren in de gezins- en wijdere omgeving die (mede) kunnen leiden tot externaliserende problemen en pervasieve ontwikkelingsproblemen (Van der Aalsvoort & Ruijsenaars (2000). Deze vijf factoren zijn:

1. Factoren in de bredere omgeving.
2. Gezinsomstandigheden.
3. Gezinssituaties.
4. Professionele opvoeder-kind-interacties.
5. Opvoeder-kind-interacties.

De eerstgenoemde factor is bepalend voor mijn onderzoek.

2.7.1 Factoren in de bredere omgeving

Binnen de factoren van de bredere omgeving onderscheidt Bronfenbrenner (1977; 1989) drie niveaus.

- Micro-niveau. Een patroon van activiteiten, rollen en relaties waarmee een kind ervaring opdoet, maar ook de samenstelling van het gezin en de dagelijkse routines in dat gezin.
- Meso-niveau. Het geheel van specifieke voorzieningen (kinderopvang en school).
- Macro-niveau. De algemeen maatschappelijke principes die samenhangen met wereldbeschouwing, religie op basismoraal in een samenleving (burgerschap).

Verder is het belangrijk om te constateren dat kinderen van hoger opgeleide ouders , zoals bij ons op school, een gunstigere start in het onderwijs hebben. Dit is vastgesteld door middel van onderzoek naar het patroon van verschillen in schoolsuccessen tussen groepen kinderen, samenhangend met het milieu van herkomst (Meijnen & Riemersma, 1992; Tesser & Vierke, 1993). Cognitieve en verbale vaardigheden zijn bij deze kinderen vaak beter ontwikkeld, ze voelen zich prettig op school, waardoor ze naar verhouding meer kunnen profiteren van het onderwijsaanbod.

2.8 Hoe passen gedragsverschillen binnen burgerschap?

De wet op het burgerschap is ontstaan vanuit de context dat de sociale binding in de samenleving niet verder afneemt maar juist moet gaan toenemen (Bron et al, 2009).

Er wordt onderscheid gemaakt in:

- open burgerschap met de nadruk op kennis van andere culturen;
- sociaal-politiek burgerschap met de nadruk op het werken aan gelijkheid in sociaal en politieke verhoudingen;

- moreel burgerschap met de nadruk op het positief waarderen van verschillen, het bevorderen van mogelijkheden van mensen en verantwoordelijkheid nemen.

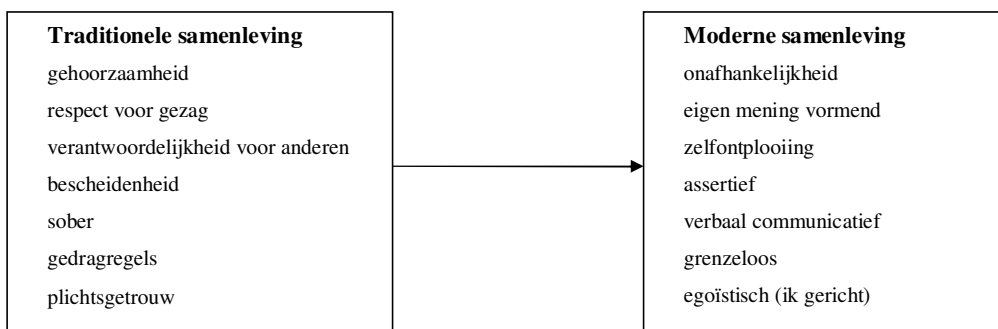
In de definitie van moreel burgerschap vind ik letterlijk de waarden terug die de basis vormen van mijn onderzoeksvraag.

2.9 Andere normen en waarden?

Onze Nederlandse samenleving is sterk in ontwikkeling als je bijvoorbeeld kijkt naar de normen en waarden in een gezin of school in de jaren '50 en nu. Deze ontwikkeling leidt tot spanningen in de samenleving. De actualiteit van deze ontwikkelingen zie ik terug als 'krantenkop' in het Brabants Dagblad van dinsdag 1 december 2009 : *'Grenzeloze generatie is egoïstisch'*. In dit artikel stelt een van de onderzoekers, socioloog Frits Spangen van onderzoeksbureau Motivaction dat de huidige cultuur veel meer gericht is op het individu, op zelfontplooiing en zelfredzaamheid. Hij vindt dit op zich geen slechte eigenschappen maar meer dat we daar in zijn doorgeschoten. Dit levert volgens hem egoïstische burgers op die niet meer zo zijn geïnteresseerd in anderen, in de samenleving en in de democratie.

Algemeen geldt dat in *traditionele* samenlevingen nadruk wordt gelegd op waarden als: gehoorzaamheid, respect voor gezagsdragers, conformeren aan gedragsregels en verantwoordelijkheid voor anderen. *Moderne* opvoedingsdoelen zijn onder anderen: zelfstandigheid, onafhankelijkheid, zich een eigen mening kunnen vormen, veelzijdige ontplooiing, assertiviteit en verbale vaardigheid (Baumrind et al, 1971).

Ik heb deze veranderende normen en waarden samengebracht in het volgende schema:

Figuur 3

Dit schema maakt voor mij duidelijk dat bevordering van actief burgerschap belangrijk is. De huidige samenleving vraagt mijn inziens om een betere balans tussen de traditionele- en moderne samenleving. Deel uitmaken van een gemeenschap vraagt naar mijn mening ook om een bereidheid en het vermogen om bij te dragen aan een gemeenschap waarin ruimte is voor iedereen. Dus ook voor kinderen met externaliserend gedrag. Dit betekent dat de normen als 'respect voor gezag', 'verantwoordelijkheid voor anderen' en 'gedragsregels' meer aandacht verdienen.

Ik vind daarom dat kinderen het 'goede' voorbeeld moeten krijgen van hun directe omgeving zoals ouders en leerkrachten. Omdat leerkrachten hierbij ondersteunend en aanvullend zijn aan de opvoeding binnen het gezin, moet burgerschap consequent worden uitgedragen. Dit zie ik als onze gezamenlijke opdracht. Dit is bepalend voor het onderwerp en strategie van mijn onderzoek.

3 Onderzoeksmethodologie

Een aantal deelvragen heb ik in het theoretisch kader niet kunnen beantwoorden. Het gaat hierbij om de volgende vragen:

- Hoe wordt er nú door kinderen, ouders en school omgegaan met gedragsverschillen?
- Wat hebben ouders en kinderen nodig om zo om te gaan met gedragsverschillen binnen de school, dat kinderen anders durven zijn?
- Welke waarden en normen vinden ouders en leerkrachten belangrijk bij het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen?

Deze vragen bepalen mijn onderzoeksmethode. Om antwoord te krijgen op deze vragen stel ik vragenlijsten samen voor ouders en leerkrachten. Op deze manier bereik ik de juiste doelgroepen.

3.1 Wat is mijn onderzoeksstrategie?

In eerste instantie begin ik met het formuleren van vragen vanuit het begrip 'burgerschap'. Dit is immers één van de kernen in figuur 2 van het theoretisch kader. In de volgende stap wil ik erachter komen in hoeverre ouders betrokken zijn of willen zijn bij het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen. Daarna volgen er vragen over wat ouders belangrijk vinden om hierover terug te zien in het onderwijsaanbod van hun kinderen.

Gedurende het bijstellen van de vragenlijst kom ik er steeds meer achter dat op deze manier het accent ligt op het begrip 'burgerschap' en dat geeft een te abstract beeld. Ik wil weten hoe ouders denken over omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen in school. Welke normen en waarden liggen daaronder? Dat is mijn uitgangspunt en tevens de andere kern in figuur 2 van het theoretisch kader. Ik start nu dichtbij, vanuit de belevingswereld van mijn onderzoeksgroep. De term 'burgerschap' sluit daarbij aan en is daardoor niet langer meer een uitgangspunt.

Verder wil ik de vragen zo formuleren dat ik mijn rol als 'spin in het web' kan invullen. Daarmee kan ik mogelijk een plan maken hoe wij op school voorwaarden kunnen

scheppen zodat kinderen met gedragsverschillen én hun ouders zich veilig voelen en anders durven zijn.

De keuze voor schaalvragen (++, +, 0, -, --) heb ik gemaakt omdat de vragen een opiniërend karakter hebben en ik de respondenten niet tot een keuze wil dwingen. Vragen over meningen en opvattingen kunnen niet goed of fout worden ingevuld. Daar hoort een nuance in te zitten. De 'neutrale' middenpositie is dan ook een bewuste keuze en staat niet voor 'geen mening' of 'ik weet het niet'.

3.2 Wie gaan mijn vragenlijsten invullen?

In mijn onderzoek houd ik rekening met een aantal spelregels, betrouwbaarheid in vraagstelling en transparantie in de uitvoering. De validiteit wil ik waarborgen door een zo compleet en evenwichtig mogelijke vraagstelling aan de juiste doelgroepen. Ik wil verschillende doelgroepen en bronnen raadplegen om de waarde van het onderzoek te versterken (triangulatie). Ik maak daarom de keuze om de vragenlijsten voor te leggen aan ouders en leerkrachten van twee verschillende scholen.

De eerste onderzoeksgroep betreft mijn eigen schoolomgeving in een 'gegoede' wijk. De wijk bestaat uit vooral koopwoningen van een hogere klasse. Deze groep is redelijk homogeen. De mensen zijn in het algemeen goed opgeleid en hebben hogere inkomens. Het zijn kritische en mondige burgers die op een eigen manier zouden kunnen aankijken tegen het begrip 'burgerschap'. De tweede onderzoeksgroep betreft de ouders van kinderen van een speciale basisschool. Deze doelgroep is meer heterogeen. De herkomst van de kinderen is divers qua afkomst, milieu en wijk. De ouders in deze groep hebben al 'ervaring' met het omgaan met verschillen. Als derde doelgroep bevrage ik de schoolteams omdat hieruit kan blijken of, en zo ja, welke verschillen van inzicht bestaan tussen de schoolomgeving en de school zelf. Daarnaast stel ik leerkrachten vragen zodat ik een beeld krijg van hun mening ten aanzien van de omgang van kinderen met gedragsverschillen.

3.3 Waarom vragenlijsten op deze manier?

Voor de onderbouwing van mijn vragenlijst refereer ik aan de onderzoeksvraag. In het onderzoek wil ik antwoord krijgen op de vraag hoe ik vanuit mijn rol als rugzakbegeleidster en internbegeleider voor de onderbouw én als leerkracht een balans kan vinden tussen individuele en collectieve verantwoording. Deze moet

gedragen worden door normen en waarden vanuit het geschetste macro-, meso- en microniveau zodat verschillen tussen kinderen herkend, erkend en gewaardeerd worden.

3.3.1 Omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen.

'Samenleven' ligt aan de basis van onze samenleving. Maar samenleven gaat niet vanzelf. Samenleven moet je leren evenals taal en rekenen. Het is een basisvaardigheid die in ons onderwijs thuishoort. Dit vraagt om een actieve rol van school. Misschien lag het leren van deze basisvaardigheid vroeger meer buiten de school. Nu in onze complexe maatschappij, vraagt het leren 'samenleven' een actievere rol van school. De school als oefenplaats! In een veilige werk- en leeromgeving luisteren, je mening geven, voor je eigen belangen opkomen en conflicten oplossen op een vreedzame manier. Maar ook, respect voor elkaar hebben en het erover eens zijn dat er verschillen bestaan en dat die ook mogen bestaan. Sociale binding wordt versterkt door deelname aan de gemeenschap. Betrokkenheid vraagt om bereidheid en het vermogen te participeren in onze samenleving.

Onder de noemer 'kinderen in de klas' stel ik daarover de volgende vragen:

- Wat moeten kinderen in de klas leren?
- Hoe zou u willen dat er in de groep aandacht wordt besteed aan sociale vaardigheden in de klas?

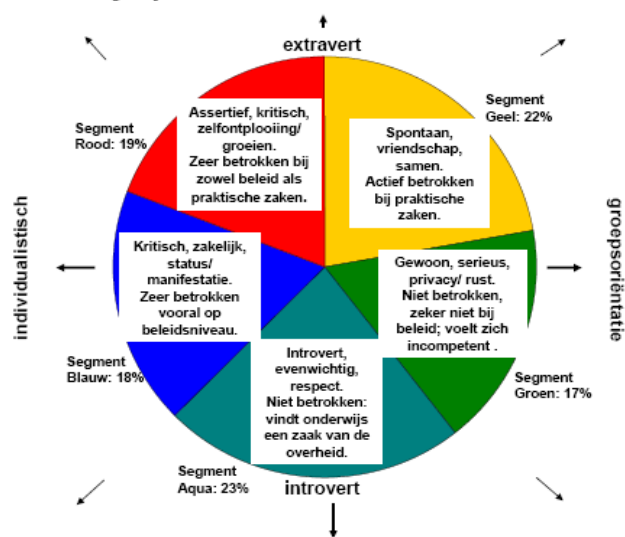
Op een vijfpuntschaal kan de mate van belang door ouders en leerkrachten worden aangegeven.

3.3.2 Algemene betrokkenheid van ouders bij school.

Zoals leerlingen niet hetzelfde zijn, zijn ouders dat ook niet. De ene ouder gaat altijd mee met schoolreisjes en de andere ouder zit in het schoolbestuur, de ouderraad of medezeggenschapsraad. Sommige ouders zie je nooit op school of brengen alleen hun kinderen weg. Hun betrokkenheid bij school is niet altijd zichtbaar in een actieve bijdrage, in het beleid of de activiteiten van de school. Na enige tijd kan elke school, bewust of onbewust, ouders indelen naar de mate van (zichtbare) betrokkenheid. Vanuit de gedragswetenschap is, om het waargenomen gedrag van ouders te verklaren, door The Smart Agent Company (2006) een segmentatiemodel ontwikkeld op basis van sociaal-psychologische dimensies. Hierbij staan de behoeften, normen,

waarden en motivaties van mensen centraal, zoals die ook bij verschillende ouders te herkennen zijn. Zo zijn vijf profielen van ouders samengesteld. Deze profielen geven vijf typen ouders weer. In het volgende overzicht zijn deze vijf typen ouders in de kleuren rood, geel, groen, blauwgroen en blauw weergegeven. Alle profielen worden gedimensioneerd in twee tegengestelde dimensies: individualistisch versus groepsgeoriënteerd (collectief) én extravert versus introvert.

Vijf profielen van ouders

Figuur 4

In de vragenlijst is onder de noemer 'Betrokkenheid van ouders' een vierdeling aangebracht. Er zit een oplopende lijn in, die de mate van betrokkenheid weergeeft. Als ouders al vinden dat ze betrokken moeten zijn dan resteert de vraag op welke wijze die betrokkenheid zich kan effectueren. Vervolgens kunnen ze de diepgang van de betrokkenheid aangeven. Tot slot wordt er een vraag gesteld over het resultaat van hun betrokkenheid. De mate van belang wordt bij deze vraag aangegeven door middel van een vijfpuntschaal.

Deze informatie heb ik in mijn onderzoek nodig, om te kunnen beoordelen, welke rollen ouders leerkrachten én ik als rugzakbegeleider en IB-er het beste kunnen vervullen om voorwaarden te scheppen voor een omgeving waarin kinderen en hun ouders anders durven en mogen zijn.

3.3.3 Het begrip 'burgerschap'

Burgerschap kent geen eenduidige vastgestelde definitie. Ik wil weten hoe mijn schoolomgeving denkt over dit begrip alvorens ik dit kan implementeren binnen mijn school. Ik citeer Franken & Houtvast (2003).

'Het begrip burgerschap kent verschillende domeinen: Algemeen worden bij actief burgerschap vier domeinen onderscheiden:

1. politiek.
2. sociaal.
3. cultureel.
4. economisch.

Elke school kan zelf het gewicht bepalen dat elk van die domeinen krijgt.'

Domeinen van Actief Burgerschap

	<i>Politiek</i>	<i>Sociaal</i>	<i>Cultureel</i>	<i>Economisch</i>
<i>Begrip 'burger'</i>	<i>Richt zich op meningsvorming over politieke topics en participatie in democratische verbanden (clubs, gemeente, staat)</i>	<i>Richt zich op verantwoordelijkheid voor mensen met alle verschillen van dien</i>	<i>Richt zich op ieders culturele bijdrage en identiteit</i>	<i>Richt zich op de eigen rol als kritisch consument en als werknemer met zorg voor eigen employabiliteit</i>
<i>School als oefenplaats</i>	<i>Deelname in democratische besluitvorming en samenwerking.</i>	<i>Ervaringen met daadwerkelijk helpen aan andere mensen</i>	<i>Meedoen aan culturele activiteiten</i>	<i>Alleen in beroepsonderwijs: Aanleren van vaardigheden</i>
<i>Partners voor school</i>	<i>Lokale bestuurders en politici</i>	<i>Lokale zorgverstrekkers</i>	<i>Lokale culturele instellingen</i>	<i>Lokaal bedrijfsleven</i>
<i>Belangrijke competenties</i>	<i>Argumenteren Overtuigen</i>	<i>Meeleven Omgaan met verschillen</i>	<i>Jezelf presenteren</i>	<i>Onderhandelen</i>

Figuur 5

Uitgaande van het theoretische kader in figuur 1 probeer ik door middel van enkele vragen een verbinding te maken in verschillende niveaus waarin normen en waarden worden uitgedragen. Op macro-niveau is het de overheid en de kerk die normen en waarden geven aan kinderen. Op micro-niveau zijn er de ouders en de familie die normen en waarden uitdragen. Daartussen in zit de school, het meso-niveau. Hier moet de afstemming plaatsvinden.

In de vragenlijst zijn daarom drie vragen omtrent burgerschap opgenomen. Om het begrip 'burgerschap' in de context van het onderzoek te plaatsen geeft ik eerst een definitie die daaraan refereert. Vervolgens stel ik vragen over wie er een rol en een taak heeft in het uitdragen van burgerschap.

3.3.4 Sugesties van ouders

In de laatste vraag kunnen ouders suggesties geven voor veranderingen op hun school om kinderen en ouders beter te laten omgaan met gedragsverschillen tussen elkaar.

3.4 Hoe ga ik de data analyseren?

Door het gebruik van een vijfpuntschaal kan ik voor beide scholen, voor zowel leerkrachten als ouders, aangeven hoe belangrijk de verschillende onderdelen worden ervaren. Vervolgens wil ik de overeenkomsten en verschillen, tussen wat ouders en leerkrachten van ieder school apart belangrijk vinden, uitwerken. De data van het Speciaal Basis Onderwijs (SBO) hebben voor mij een adviserende en informerende rol. Door de data van mijn school met die van het SBO te vergelijken kan ik wellicht beter onderbouwen wat er op mijn school nodig is om het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen te verbeteren.

4 Data analyse

De onderzoekslijsten voor de doelgroepen zijn op verschillende momenten uitgedeeld. De directeur van het Speciaal Basis Onderwijs (SBO) heeft een aantal voorwaarden gesteld voordat hij de lijsten wilde verdelen onder de leerkrachten en de ouders van de groepen 1,2 en 3. Dit heeft geresulteerd in een begeleidingsbrief voor de leerkrachten met een motiverend karakter en een andere uitdeel- en inleverdatum (zie bijlage A en B).

Op mijn eigen reguliere basisschool vond ik het opmerkelijk dat de vragenlijsten, die het eerste terug kwamen, ook de meeste suggesties tot verandering gaven. Op het SBO kon ik dit patroon niet ontdekken.

4.1 Analyse onderzoek gedragsverschillen reguliere basisschool

4.1.1 Respons

Respons ouders

Aantal uitgezette vragenformulieren ouders	110
Aantal ingeleverde vragenformulieren ouders	56
Respons in %	51

Gelet op het niveau, de omvang en korte inlevertermijn van de enquête is een respons van 51 % voldoende om tot valide conclusies te komen.

Respons leerkrachten

Aantal uitgezette vragenformulieren leerkrachten	22
Aantal ingeleverde vragenformulieren leerkrachten	17
Respons in %	73

Gelet op het niveau, de omvang en korte inlevertermijn van de enquête is een respons van 73 % ruim voldoende om tot valide conclusies te komen.

4.1.2 Analyse per vraag

Voor de analyse gebruik ik dezelfde indeling zoals ik heb beschreven onder 3.3 'waarom vragenlijsten op deze manier?'

Omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen

Ouders en leerkrachten vinden kennis én gedrag belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen, waarbij door de ouders een lichte voorkeur wordt uitgesproken voor kennis en bij de leerkrachten juist voor gedrag.

Leerkrachten vinden aandacht besteden aan preventieve omgangsvormen en gedrag het meest belangrijk met direct daaropvolgend conflictoplossing. Bij de ouders staat juist de conflictoplossing bovenaan met daaropvolgend aandacht voor omgangsvormen en gedrag. Opvallend is dat 10 % van de ouders neutraal staat tegenover het aandacht geven aan omgangsvormen en gedrag.

Algemene betrokkenheid van ouders bij school

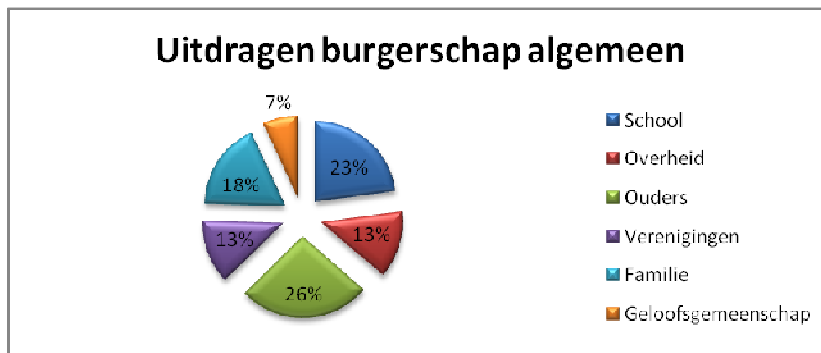
Zowel ouders als leerkrachten hebben dezelfde mening als het gaat over betrokkenheid van de ouders bij school. Ze vinden beiden dat de school moet samenwerken met de ouders en dat zij invloed kunnen uitoefenen op elkaar. Ook over de wijze van betrokkenheid hebben ouders en leerkrachten globaal dezelfde mening. Activiteiten en opvoedingszaken willen ze samen doen. Schoolbeleid en keuze van leermethodes vinden ze een zaak van de school. Bijzonder is het hoge percentage van ouders (75 %) en leerkrachten (70%) dat betrokken wil zijn bij het meebepalen van hoe wij met elkaar omgaan.

Onderwijsvisie en onderwijsaanbod geven een sterk wisselend beeld bij de ouders terwijl leerkrachten aangeven dit overwegend een zaak van school te vinden. Beide groepen vinden een informatie-overdracht ten aanzien van gedragsverschillen tussen kinderen het meest belangrijk. Ouders geven hierbij aan dat ze meer behoefte hebben aan specifieke informatie over gedragsverschillen binnen de groep van hun kind dan aan algemene informatie over gedragsverschillen. Over de behoefte aan informatie, wat ouders zelf kunnen betekenen in het omgaan met elkaar, denken de ouders anders dan de leerkrachten.

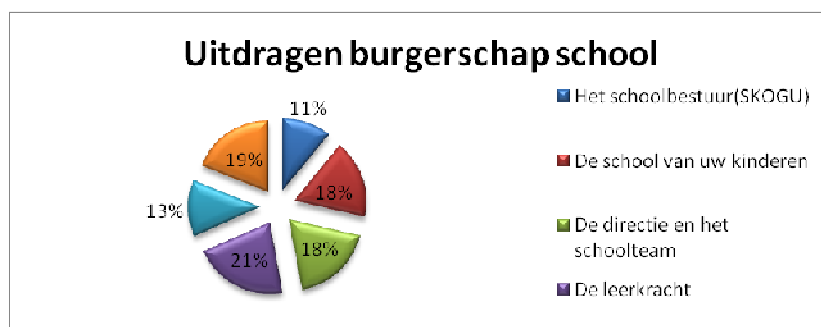
Het begrip 'burgerschap'

De omschrijving van het begrip wordt door zowel ouders als leerkrachten nagenoeg volledig ondersteund. Zij zijn unaniem van mening dat ouders leidend zijn in het uitdragen van burgerschap. Direct daarop volgt de school met daarna de familie,

vereniging en de overheid. Opvallend is de lage score voor de geloofsgemeenschap. De kerk wordt niet vanzelfsprekend geïdentificeerd met burgerschap. Een bijzondere conclusie is dat zowel ouders als leerkrachten geen taak zien voor de speciale begeleider van de school.

Figuur 6

Figuur 7

Deze cirkeldiagrammen laten zien dat het uitdragen van burgerschap een zaak is van ouders, leerkrachten en school samen.

Suggesties voor verandering

Het belang van een goede dialoog tussen school en ouders staat niet ter discussie. Beide groepen wensen een betere informatievoorziening door bijvoorbeeld een thema-avond. Ouders vragen daarnaast enerzijds om specifieke inzet van leerkracht of school. Leerkrachten wijzen anderzijds op de voorbeeldfunctie die ouders zouden moeten vervullen.

4.2 Analyse onderzoek gedragsverschillen Speciaal Basis Onderwijs (SBO)

4.2.1 Respons

Respons ouders

Aantal uitgezette vragenformulieren ouders 25

Aantal ingeleverde vragenformulieren ouders 4

Respons in % **16**

Gelet op het niveau, de omvang en korte inlevertermijn van de enquête is een respons van 16 % (kwantitatief) onvoldoende om tot valide conclusies te komen. Desondanks zal ik de inhoudelijke conclusies waar mogelijk betrekken bij het onderzoek (kwalitatief).

Respons leerkrachten

Aantal uitgezette vragenformulieren leerkrachten 39

Aantal ingeleverde vragenformulieren leerkrachten 6

Respons in % **15**

Gelet op het niveau, de omvang en korte inlevertermijn van de enquête is een respons van 15 % (kwantitatief) onvoldoende om tot valide conclusies te komen. Desondanks zal ik de inhoudelijke conclusies waar mogelijk betrekken bij het onderzoek (kwalitatief).

4.2.2 Analyse per vraag

Omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen

Bij zowel leerkrachten als ouders worden kennis en gedrag als even belangrijk ervaren. Ook het belang van aandacht voor sociale vaardigheden van het kind scoort bij beide doelgroepen hoog. Enig onderscheid is dat leerkrachten een lichte voorkeur hebben voor preventieve aandacht.

Algemene betrokkenheid van ouders bij school

De meningen bij de ouders zijn te verschillend om een conclusie te kunnen trekken. De leerkrachten geven een lichte voorkeur aan voor het primaatschap bij school wat betreft de samenwerking met ouders. Tevens vinden zij betrokkenheid van ouders gewenst bij activiteiten en opvoedingszaken en bij het bekijken van een leermethode 'sociale omgang'. Het bepalen van het onderwijsaanbod vinden de leerkrachten overwegend

een zaak van school. Circa de helft van de leerkrachten wil informatie geven over hoe zij omgaan met verschillen in de groep. De andere helft is neutraal.

Het begrip 'burgerschap'

Beide groepen hebben hetzelfde beeld over 'burgerschap'. Hierover bestaat geen verschil van mening. Over wie er een rol en taak hebben in het uitdragen van burgerschap hebben de ouders een tweeledige mening; ofwel iedereen heeft in gelijke mate een rol ofwel men staat hier neutraal in. Leerkrachten zijn van mening dat iedereen hierin een rol speelt. Opvallend hier is ook dat het minste belang wordt gehecht aan de rol van de geloofsgemeenschap.

Suggesties voor verandering

Door ouders is één keer vermeld dat het project 'de vreedzame school' een goed initiatief is. Leerkrachten geven drie keer aan dat er verbetering nodig is in de informatievoorziening naar ouders toe over algemene onderwerpen zoals omgangsvormen en gedragsverschillen. Daarnaast is één keer aangegeven dat het een meerwaarde is om een beroep te doen op ouders in opvoedingszaken op school.

4.3 Wat hebben de vragenlijsten mij opgeleverd?

De antwoorden van de vragenlijsten hebben mij duidelijke en concrete informatie gegeven. Voor een uitgebreide uitwerking daarvan verwijs ik naar bijlagen G en H. Daar heb ik de resultaten van ouders en leerkrachten naast elkaar gezet en vervolgens de verschillen en overeenkomsten in beeld gebracht. Hoewel de respons van het Speciaal Basis Onderwijs minimaal was, heb ik globaal eenzelfde beeld gekregen als in het reguliere basisonderwijs.

Samenvattend bleek dat de wensen en verwachtingen van ouders en leerkrachten ten aanzien van het omgaan met gedragsverschillen hetzelfde zijn. Het is alleen niet duidelijk wie hierin een initiërende rol vervult en tevens vinden zowel ouders als leerkrachten het lastig om hierover aangesproken te worden.

Ik heb geen concrete antwoorden gekregen op de vragen die ik beantwoord wilde zien in mijn vragenlijsten namelijk:

- Hoe wordt er nú door kinderen, ouders en school omgegaan met gedragsverschillen?
- Wat hebben ouders en kinderen nodig om zo om te gaan met gedragsverschillen binnen de school, dat kinderen anders durven zijn?
- Welke waarden en normen vinden ouders en leerkrachten belangrijk bij het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen?

Antwoorden die ik gekregen heb zijn meer algemeen. Het is duidelijk geworden dat ouders geen zicht hebben op hoe er omgegaan wordt met gedragsverschillen. Ze weten eigenlijk niet wat ze voor verwachtingen hebben behalve dat ze informatie nodig hebben en dat ze vinden dat de school de spil is. Waarden en normen worden belangrijk gevonden maar ouders en leerkrachten geven daar een eigen interpretatie aan. In het volgende hoofdstuk ga ik vanuit deze analyse conclusies trekken zodat ik mijn onderzoek kan afronden.

5 Conclusies

Om conclusies te kunnen trekken uit de onderzoeksresultaten (zie bijlagen E, F, G, en H) zet ik de data-analyse om in kansen en belemmeringen. Dit is voor mij een effectieve manier om de bestaande situatie systematisch te confronteren met de gewenste situatie. Daarbij heb ik de resultaten van zowel mijn reguliere basisschool, als het Speciaal Basis Onderwijs verwerkt. Ik kan dit doen, omdat de resultaten van beide scholen in elkaars verlengde liggen. Uit de (beperkte) vergelijking blijken geen essentiële verschillen van inzicht.

Vanuit de kansen en belemmeringen vloeien concrete verbeterthema's voort, die ik vervolgens uitwerk in diverse verbeteracties. Deze acties ga ik concreet uitzetten, volgen en evalueren om de doelstelling van mijn opdracht te kunnen realiseren. Door op deze manier de data te interpreteren kan ik mijn onderzoeksvraag beantwoorden.

5.1 Kansen en belemmeringen

5.1.1 Welke kansen (K) kan ik concluderen uit dit onderzoek?

- Ouders en leerkrachten hebben behoefte aan (betere) informatieoverdracht.
- Ouders en leerkrachten hechten veel waarde aan een goede dialoog en informatievoorziening.
- Ouders en leerkrachten vinden kennis en gedrag (omgangsvormen) belangrijk.
- Ouders vragen om specifieke inzet van leerkrachten.
- Leerkrachten vragen om voorbeeldgedrag en een opvoedingsrol van de ouders.
- Primaat van samenwerking ligt bij school en de leerkracht vervult een sleutelpositie.
- Er is eenduidigheid over begrip 'burgerschap' bij ouders en leerkrachten.
- De school wil vanuit visie en beleid aandacht besteden aan burgerschap.

5.1.2 Welke belemmeringen (B) kan ik concluderen uit dit onderzoek?

- Betrokkenheid van ouders met school is verschillend (kwalitatief en kwantitatief).
- De geloofsgemeenschap speelt een beperkte rol in het uitdragen van burgerschap.
- Rol van een toegewezen begeleider binnen de school is niet sterk en onzichtbaar.
- Zowel ouders als leerkrachten worden niet graag aangesproken op hun rol.

5.2 Verbeterthema's

Uit de bovenstaande analyse is een aantal gemeenschappelijke kenmerken te herleiden. Deze leiden tot de volgende verbeterthema's:

5.2.1 Verbeteren betrokkenheid ouders door dialoog en informatievoorziening

- Ouders en leerkrachten hebben behoefte aan (betere) informatieoverdracht(K).
- Ouders en leerkrachten hechten veel waarde aan goede dialoog en informatievoorziening(K).
- Betrokkenheid ouders met school is verschillend zowel kwalitatief als kwantitatief (B).
- Rol van een toegewezen begeleider binnen school is niet sterk en zichtbaar (B)
- Zowel ouders als leerkrachten worden niet graag aangesproken op hun rol(B)

Opvallend in dit verbeterthema is, enerzijds dat zowel de ouders als de leerkrachten veel waarde hechten aan goed informatievoorziening en het aangaan van de dialoog met elkaar en anderzijds juist niet graag aangesproken worden op hun rol om het omgaan met gedragsverschillen te verbeteren. Een grote belemmering is, dat ouders hun betrokkenheid bij school heel divers ervaren. Dit kan versterkt worden doordat binnen de school de rol van een toegewezen begeleider niet wordt herkend.

5.2.2 Verbeteren beleid burgerschap

- Ouders en leerkrachten vinden kennis en gedrag (omgangsvormen) belangrijk (K).
- Ouders vragen om specifieke inzet van leerkrachten (K).
- Leerkrachten vragen om voorbeeldgedrag en opvoedingsrol van de ouders (K).
- Primaat van samenwerking ligt bij school en de leerkracht vervult een sleutelpositie (K).
- Er is eenduidigheid over begrip 'burgerschap' bij ouders en leerkrachten (K).
- De school wil in visie en beleid aandacht besteden aan burgerschap (K).
- De geloofsgemeenschap speelt een beperkte rol in het uitdragen van burgerschap (B).
- Rol van een toegewezen begeleider binnen school is niet sterk en onzichtbaar(B).
- Zowel ouders als leerkrachten worden niet graag aangesproken op hun rol (B).

De algemene deler hierin is, dat er bij ouders en leerkrachten eenduidigheid bestaat over het begrip 'burgerschap'. De opdracht uit dit verbeterthema is het vormgeven van beleid en visie door school over hoe dit uitgedragen dient te worden. Dit wordt ondersteund doordat de respondenten vinden dat de school hierin een sleutelpositie vervult en een specifieke inzet van de leerkrachten verwachten. Dit kan alleen als er voor alle partijen duidelijkheid is over hoe wij willen dat kinderen én hun ouders met elkaar omgaan. Met andere woorden: wat verwachten wij van onze kinderen en ouders op school én wat mogen zij van ons verwachten?

5.2.3 Verbetering rolinvulling leerkracht en interne begeleider

- Primaat van samenwerking ligt bij school en de leerkracht vervult een sleutelpositie (K).
- Er is eenduidigheid over begrip 'burgerschap' bij ouders en leerkrachten (K).
- Rol van een toegewezen begeleider is niet sterk en onzichtbaar (B).
- Zowel ouders als leerkrachten worden niet graag aangesproken op hun rol (B).

Ouders verwachten van school dat wij leidend/sturend zijn in het aangeven van de omgangsregels op school. Het bepalen van beleid en visie op het omgaan met elkaar, met betrekking tot gedragsverschillen alleen is niet genoeg. Ouders en leerkrachten willen weten hoe dit is geregeld op school. Wie kunnen zij hierover aanspreken en/of om hulp vragen? Voor ons als school betekent dit dat er een intern draagvlak verworven moet worden voor een gezamenlijk optreden naar ouders. Leerkrachten moeten zich gesteund voelen in en buiten de klas. Hierbij komt mijn rol in beeld en daarvoor moet mijn rol zichtbaar gemaakt en versterkt worden.

5.2.4 Verbetering rolinvulling van de ouders /verzorgers.

- Leerkrachten vragen om voorbeeldgedrag en opvoedingsrol van de ouders.(K.)
- Er is eenduidigheid over begrip 'burgerschap' bij ouders en leerkrachten (K).
- Betrokkenheid ouders met school is verschillend zowel kwalitatief als kwantitatief (B).
- Zowel ouders als leerkrachten worden niet graag aangesproken op hun rol (B).

Dit thema vind ik essentieel. Visie en beleid zijn alleen maar krachtig als je ze kunt ervaren, kunt beleven wanneer je door de school loopt. De uiteenlopende mate van betrokkenheid maakt het lastig om met elkaar tot omgangsregels te komen. Het is duidelijk dat ouders vinden dat er wat moet gebeuren op school, maar laten het initiatief en daardoor misschien wel een stuk opvoeding, bij de school. Ouders geven namelijk aan dat ze niet graag worden aangesproken op hun rol daarbij.

Leerkrachten geven dit ook aan. Als ik naar mezelf kijk, zou ik dit kunnen verklaren omdat je eigenlijk niet weet waarop je wordt aangesproken. Als je niet kunt refereren aan gezamenlijke onderliggende normen is dat lastig. Ieder refereert aan wat hij of zij vanuit een eigen omgeving aan waarden heeft meegekregen en er vorming aan heeft gegeven.

5.3 Algemene conclusie

Ouders en leerkrachten willen dat er verandering plaatsvindt in het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen maar vinden het moeilijk om daarbij naar zichzelf te kijken. Daarnaast kunnen zij moeilijk aangeven wat er dan van hen wordt verwacht.

Eigenlijk vinden we het dus veiliger om naar een ander te kijken en die te laten veranderen dan naar ons zelf te kijken wat wij zelf bij kunnen dragen aan een verandering.

5.4 Theorie ter ondersteuning van de conclusies

Voor het ondersteunen van mijn conclusie ben ik gaan zoeken naar relevante theorie. Weijers en Janssen-Vos (2009) schrijven dat de school in de eerste plaats duidelijk initiatief moet nemen in de richting van ouders en partnerschap. Zij stellen dat ouders moeten merken dat de directie en de leerkrachten hen met respect benaderen en waarderen als serieuze gelijkwaardige partners. Als je herkenning, erkenning en waardering wilt vragen van ouders, dan zul je als school zelf hierin de eerste stap moeten zetten. Belangrijk is hiervoor, om als school na te denken over wat je doet om kinderen en ouders zich welkom te laten voelen. Welke houding nemen we aan in het contact met ouders? Het is immers zo dat, hoe meer je als school en leerkracht inzicht hebt in hoe je werkt aan basiscommunicatie, hoe vanzelfsprekender een communicatieve houding naar ouders wordt.

Vervolgens wijzen Weijers en Janssen-Vos (2009) erop dat informatievoorziening over de schoolvisie en over de manier van werken in de klas alleen via de schoolgids niet voldoende is. Informatie is dermate belangrijk, dat de school die zo concreet en persoonlijk mogelijk dient over te dragen en te bespreken. Met bijeenkomsten, presentaties over thema's bereik je veel meer. Daarom is een visie op oudercontacten nodig om helder te zijn over de bedoelingen die je als school hebt met oudercontacten en om niet te blijven steken in losse activiteiten en/of interventies.

De Wit (2005) maakt met het begrip 'educatief partnerschap' duidelijk dat beide partijen (ouders en school) een gemeenschappelijk belang hebben, maar ook verschillende verantwoordelijkheden. In de relatie tussen de beide partners draait het om het gemeenschappelijke belang om optimale omstandigheden te scheppen voor ontwikkeling en leren van alle kinderen in school en thuis. Partnerschap kan ook een veilig klimaat binnen de school en het opvoedend handelen thuis versterken. Ouders en school kunnen samen zoeken naar antwoorden op maatschappelijke problemen waar hun kinderen mee te maken hebben of krijgen.

Tevens bevestigt De Wit (2005) mijn mening dat scholen die zorgen voor een goede communicatie naar ouders en hen adequate informatie geven over het onderwijs, een basis scheppen voor samenspraak en samenwerking tussen beide partijen. Nu is het de kunst om een manier te vinden (werkwijzen en activiteiten) om ouders aan de praat te krijgen met de school én met elkaar.

5.5 Verbeteracties

Verbeteracties die voortkomen uit de verbeterthema's en concreet inzetbaar zijn, staan in bijlage I. Een andere conclusie die ik getrokken heb tijdens het maken van de actielijst is, dat ik met deze verbeteracties ouders en leerkrachten oplossingen opleg waarvan ik denk dat ze bijdragen aan het verbeteren van het omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen. Ik concludeer hieruit dat ik veel energie moet steken in een proces van succesvol verbinden met elkaar over onze onderliggende normen en waarden. Alleen het presenteren van mijn onderzoek als zodanig is onvoldoende. Een meerwaarde van mijn onderzoek kan alleen geboden worden als de missie die wij als school uit willen dragen eenduidig geuit wordt in doen, denken en handelen van alle betrokkenen..

5.6 Antwoord op mijn onderzoeksvraag

Samenvattend ben ik tot de conclusie gekomen dat ik, in mijn rol als rugzakbegeleidster en intern begeleidster, alleen voorwaarden voor een veilige omgeving voor kinderen met gedragsverschillen en hun ouders kan scheppen als ik in staat ben veranderingen op gang te brengen en dit proces van veranderen kan begeleiden. Het gaat hierbij om verandering in attitude van ouders en leerkrachten, een verandering in het denken dat aanzet tot anders voelen en doen.

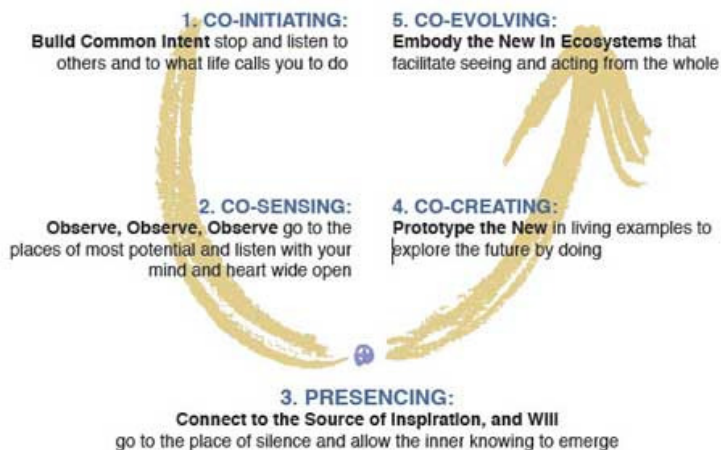
Hiervoor is nodig:

1. een ondersteunende missie en visie vanuit school waarbij mijn rol duidelijk wordt gemaakt, uitgewerkt in een beleid.
2. dat leerkrachten elkaar steunen in het uitdragen van deze missie en visie.
3. dat er een duidelijke informatievoorziening naar én dialoog met ouders bestaat op regelmatige basis.
4. dat ouders en school voorbeeldgedrag laten zien vanuit gezamenlijke en inzichtelijke gemaakte waarden.
5. dat gezamenlijke waarden worden omgezet in normen zodat er regels ontstaan waaraan iedereen zich dient te houden en waar iedereen elkaar op moet attenderen.
6. dat deze regels en afspraken voor iedereen zichtbaar zijn en je daaraan houdt.

6 Evaluatie onderzoek, discussie

Aan het einde van het hoofdstuk 5 heb ik antwoord gegeven op de vraag hoe ik in mijn rol als rugzakbegeleidster en intern begeleidster van de groepen 1, 2 en 3 voorwaarden kan scheppen, in het kader van burgerschap, waardoor ouders verschillen in gedrag van kinderen, herkennen, erkennen én waarderen zodat het kind met gedragsproblemen en zijn/haar ouders zich veilig voelen binnen de groep en de school en anders durven zijn. De kern van mijn opdracht ligt bij gezamenlijke centrale waarden en identiteit: wie zijn wij?. Deze bepalen immers onze missie.

Om aan te geven hoe ik tot die gezamenlijke centrale waarden denk te komen wil ik verwijzen naar de Management Team (MT) tweedaagse waaraan ik op 31 mei en 1 juni 2010 heb deel genomen. Deze tweedaagse had als onderwerp 'Naar een levende missie'. Tijdens deze dagen werd ik voor het eerst geconfronteerd met de 'Theory U' van Scharmer (2010). Deze theorie is gebaseerd op vijf thema's die in de vorm van een U een beweging van verandering doormaken. Deze theorie heeft mij geholpen te begrijpen waarom het zo moeilijk is om individuele mensen, die aangeven betrokken te (willen) zijn bij school, respect voor elkaar en rekening houden met elkaar belangrijk te vinden, met elkaar te verbinden.

Figuur 8

Hieronder beschrijf ik hoe ik mijn onderzoek verbind met de verschillende thema's van de 'Theory U' van Scharmer (2010)

1. Co-initiating refereert aan een open geest waarin je openstaat voor de wereld waarin we leven. Wat vraagt de wereld van ons? De vraag die de wereld aan ons stelt in dit onderzoek is: Hoe leren we met elkaar omgaan zodat zowel de kinderen met gedragsverschillen als hun ouders zich veilig voelen op school en anders durven zijn?
2. Co-sensing refereert aan het openstellen van je hart. Wie ben ik, wat voor ervaringen breng ik mee die kleur geven aan hoe ik zelf aan kijk tegen kinderen met gedragsverschillen? Ieder brengt zijn eigen normen en waarden mee die bepalend zijn voor zijn/haar kijk op kinderen die externaliserend gedrag vertonen.
3. Presencing refereert aan een open wil. Ben ik bereid om te veranderen, mijn veronderstellingen opzij te zetten, anders te gaan kijken en alles in een groter geheel te gaan zien. Durf ik aan mijn cynisme voorbij te gaan en open te staan voor nieuwe invalshoeken? De conclusies laten zien dat dit een spanningsveld is. Mensen (leerkrachten en ouders) worden niet graag aangesproken op hun gedrag. Dat dwingt hen namelijk om deze fase in te gaan. Je kunt mensen niet dwingen om het oude vertrouwde los te laten en een stap te zetten in het onbekende. Dit moet van binnenuit komen.
4. Co-creating geeft de fase aan waardoor je met klein beginnen, nieuwe inzichten gaat uitproberen. Dit wil zeggen nieuw gedrag laten zien en oplossingen invoeren in kleine settings. Ik denk daarbij aan het koppelen aan voorbeeld gedrag, informatie omtrent gedragsverschillen vanuit samen verworven normen en waarden. Dus wat vinden wij met z'n allen belangrijk in het omgaan met elkaar en hoe kunnen we dat vertalen naar het omgaan met gedragsverschillen zodat iedereen zich veilig voelt en anders durft te zijn?
5. Co-ervolving is leren van wat werkt en datgene uitbreiden. Een attitude neem je mee naar huis, naar je sportclub. Een klein begin in een verandering teweeg brengen in de maatschappij.

In mijn inleiding heb ik gesproken over de opklimmende behoeftes van de mens om tot zelfontplooiing te komen waarvoor behoefte aan zelfwaardering en waardering van

anderen nodig is (piramide van Maslow). Ik geloof nog steeds dat waardering voor jezelf de basis is voor het kunnen geven van waardering aan anderen.

Ik ben tot de ontdekking gekomen dat dit model een statische opsomming is van opeenvolgende behoeften. Jutten (2008) stelt dat in de piramide 'Hiërarchie van keuzes' van Kim (1991) wordt aangegeven hoe je op dynamische wijze het proces tot zelfontplooiing kunt bereiken.

Daniel Kim (1991)

Figuur 9

Met mijn verbeteracties alléén raak ik slechts de bovenste lagen van deze hiërarchie. Het is van belang om de dieper liggende lagen te beïnvloeden. Gemeenschappelijke normen en waarden is waar het aan ontbreekt. Mensen ondersteunen immers alleen dat wij zij belangrijk vinden en hebben gecreëerd.

Gebleken is dat mijn missie niet vanzelfsprekend dezelfde is als die van mijn collega's en de ouders van mijn school. Om dit te bereiken is er een strategie nodig van bijvoorbeeld vertrouwen winnen en mensen met elkaar te verbinden. De verbeteracties zijn daarvoor een voorzichtig begin.

Ik begrijp nu dat mijn onderzoeksvraag ook een persoonlijke zoektocht is geweest. Een zoektocht naar hoe ik, mijn waarden, over kan dragen aan anderen. Als mensen vragen waarom ik dit werk zo graag doe, dan zeg ik dat ik vind dat kinderen het recht hebben dat ze geaccepteerd worden zoals ze zijn. Dit is mijn missie die ik ontleen aan mijn eigen identiteit en waarden zoals ik ze heb meegekregen in mijn eigen opvoeding. Kinderen worden puur geboren met een wil om te groeien en te exploreren. Als dat door een of andere manier niet lukt dan is het de opdracht van de omgeving van het kind om er achter te komen wat zij moeten doen om dit kind te helpen. De kansen die daar liggen kunnen alleen ingezet worden als wij (ouders en leerkrachten) weten wie we zelf zijn. Het zijn immers onze eigen waarden en normen die onze identiteit bepalen. Alleen zo lukt het om kinderen met gedragsverschillen en hun ouders te laten participeren op onze school. Tevens kunnen wij als schoolomgeving hulp en middelen bieden die maken dat zij zich welkom en veilig voelen én zo anders durven te zijn. Daar zit voor mij de kracht. Dit is voor mij inclusief onderwijs.

7 Nawoord

Dit onderzoek ben ik gestart vanuit een idealistisch mensbeeld. Mijn insteek voor dit onderzoek was eigenlijk dat ik de hele wereld wilde veranderen. Voor mij is het normaal dat iedereen er bij hoort. Het verbaasde mij toen ik merkte dat dit geen vanzelfsprekendheid voor anderen is. Hoe kan het dat op cognitief gebied kinderen anders mogen én kunnen zijn en dat dit op het gebied van gedrag niet zo is?

In het liedje van Guus Meeuwis hoorde ik mijn idealisme terug. Door de zin 'Laat mij in die waan' besef ik nu dat ik naïef was in het veranderen van de omgeving van kinderen met gedragsverschillen. Wil ik werkelijk iets veranderen dan moet ik een bewuste strategie volgen om mensen aan te zetten tot verandering.

Als laatste maar zeker niet als minst belangrijk wil ik een aantal mensen bedanken. Mijn gezin dat mij heeft gesteund en mij op tijd met beide benen op de grond zette als ik aan het doordraven was.

De critical friends van de intervisiegroep, Marielle Krusemeijer, Ine Oligschläger, Penny Bartholomeus en Hanneke Boelen wil ik bedanken voor hun tips en support. Mijn begeleidend docent Aleid Beets-Kessens en directeur Martijn Schoonaard bedank ik voor hun steun, kritische opmerkingen en luisterend oor.

'Lieve mama wat zou je trots op mij zijn geweest'.

Yvonne Evers-van der Heijden

8 Literatuurlijst

Aalsvoort, G.M. van der. & Ruijsenaars, A.J.J.M. (2000). *Jonge risicokinderen. Achtergronden, onderkenning, aanpak en praktijk*. Rotterdam: Lemniscaat b.v.

Crombrugge, H. van. (2006). *Denken over opvoeden: Inleiding in pedagogiek*. Antwerpen: Garant.

Franken, P., Hautvast, D., Hoeij, J. van. & Stroetinga, M. (2003). *Aan de slag met actief burgerschap: Handreiking voor scholen PO en VO*. Den Bosch: KPC Groep.

Hendriksen, J. (2005). *Cirkelen rond Kolb: Begeleiden van leerprocessen*. Amsterdam: Nelissen.

Janssen-Vos, F., Oers, B. van & Schiferli, T. (2000). Eén voor één maar niet alleen. Een ontwikkelingsgerichte pedagogiek voor jonge (risico) kinderen. *Tijdschrift voor pedagogiek*, 39, 300-312.

Jenninga, J. (2004). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen: Praktijkboek voor het primair onderwijs*. Baarn: HBUitgevers.

Jutten, J. (2008). 'Hierarchie van behoeften (Kim, 1991)' in: *Ontwikkelen van wijsheid. Succeslussen en piramides in een lerende school*. Gevonden op 31 mei 2010 op <http://www.natuurlijkleren.org/upload/pdf%20bestanden/artikelen/SucceslussenPiramide.pdf/>

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW), Smartweb.smartagent.nl. Gevonden op 10 februari 2010 op <http://smartweb.smartagent.nl/>

Nellestijn, B. & Peters, I. (2008). Omgaan met verschillen. Verslag van een rondetafelgesprek. *Zone*, 7 (2), 28-31.

Schoolgids, devlonder.nl. Gevonden op 10 maart 2009 op
<http://portal.skogu.nl/scholen/vlonder/schoolgids/onderwijs/>

Scharmer, O. (2010). *Theory U: leiding vanuit de toekomst die zich aandient*. Zeist: Christofoor.

Sliedrecht, A. (2009). Scherper toezicht op burgerschap. *Pleinprimair: Vakblad voor primair onderwijs*. 11 (10), 19.

The Smart Agentcompany, Rijksoverheid.nl. Gevonden op 10 februari 2010 op
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2006/01/11/profielen-van-ouders-zie-ook-www-minocw-nl-factsheets-453.html>.

Steenhoven, S.G. van der. (2009). 'Spreekschetsen' in: Toespraak bij congres over Burgerschapsvorming en Mensenrechteneducatie. Gevonden op 10 februari 2010 op
<http://minocw.nl/>

Veugelers, W., Bron, J. & Vliet, E. van. (2009). *Leerplanverkenning actief burgerschap: Handreiking voor school ontwikkeling*. Enschede: SLO nationaal expertisecentrum leerplan ontwikkeling.

Weijers, A. & Janssen-Vos, F. (2009). Werk in uitvoering Hoe betrekken we ouders bij het onderwijs. *Zone:Tijdschrift voor ontwikkelingsgericht onderwijs*, 8 (3), 15-17.

Winter, M. de. (2005). 'Democratie versus de code van de straat' in: *Burgerschap in de basisschool*. Gevonden op 28 januari op
<http://www.burgerschapindebasisschool.nl/Onderzoek/Voortgangsrapportage/>

9 Bijlage - Inhoud

Bijlage A: Begeleidende brief vragenlijst voor ouders

Bijlage B: Begeleidende brief vragenlijst voor leerkrachten

Bijlage C: Vragenformulier voor ouders

Bijlage D: Vragenformulier voor leerkrachten

Bijlage E: Onderzoeksresultaten reguliere basisschool

Bijlage F: Onderzoeksresultaten Speciaal Basis Onderwijs

Bijlage G: Uitwerking onderzoeksresultaten regulier basisonderwijs

Bijlage H: Uitwerking onderzoeksresultaten Speciaal Basis Onderwijs

Bijlage I: Lijst met verbeteracties

Bijlage J: Songtekst 'Laat mij in de waan' van Guus Meeuwis

Bijlage A

Uden, 26 april 2010

Geachte ouder/verzorger,

Scholen zijn sinds 2006 verplicht om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap.

Wat is dat burgerschap?

Burgerschap is de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Wat betekent dit in de praktijk?

Binnen de school betekent dit dat de leerlingen leren op een actieve manier deel uit te maken van de eigen groep (en school). Dit betekent: je mede verantwoordelijk voelen voor het welzijn van je groep, het openstaan voor (gedrags)verschillen binnen je groep, een mening kunnen vormen binnen de groep en goed kunnen omgaan met informatie. Met andere woorden: in burgerschap gaat het om ik, ik en de ander, ik en de wereld om mij heen.

Naast het individuele belang dient het onderwijs ook een algemeen belang: kinderen zich laten ontwikkelen tot burgers van de samenleving. De school kan hiervoor een oefenplaats zijn. Met de uitkomsten van dit onderzoek wil ik te weten komen hoe wij als school binnen het begrip 'burgerschap' beter kunnen omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen. Het doel hiervan is dat **alle** kinderen en hun ouders zich veilig voelen binnen de school.

Om te kunnen bepalen hoe wij als school zo'n oefenplaats kunnen zijn, doe ik een onderzoek en daar heb ik u als ouder bij nodig. Dit onderzoek doe ik in het kader van de opleiding Master Special Educational Needs (SEN) 'specialist jonge kinderen' aan Fontys OSO (opleidingscentrum speciale onderwijszorg).

Ik verzoek u vriendelijk hieraan mee te werken. De vragenlijst bij deze brief kunt u anoniem invullen en neemt hooguit 10 minuten in beslag. Graag verzoek ik u de ingevulde lijsten voor vrijdag 30 april aan de leerkracht van uw kind af te geven. U kunt daarvoor dezelfde envelop gebruiken.

Ik dank u alvast hartelijk voor uw medewerking.

Met vriendelijke groeten,

Yvonne Evers - van der Heijden.
Interne begeleiding groep 1-4
Rugzakbegeleiding.
Uden.

Bijlage B

Uden, 26 april 2010

Ik denk nog steeds dat het kan,
Iedereen naast elkaar.
Soms droom ik ervan.
Ik weet niet goed hoe het moet
De sleutel nog niet
Hoe het werk, wat het doet....

Beste collega,

Dit stukje tekst uit een lied van Guus als aanleiding voor mijn onderzoek en deze brief aan jullie.

Scholen zijn sinds 2006 verplicht om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap. Wat is dat burgerschap? Burgerschap is de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Wat betekent dit in de praktijk?

Binnen de school betekent dit dat de leerlingen leren op een actieve manier deel uit te maken van de eigen groep (en school). Dit betekent: je mede verantwoordelijk voelen voor het welzijn van je groep, het openstaan voor (gedrags)verschillen binnen je groep, een mening kunnen vormen binnen de groep en goed kunnen omgaan met informatie. Met andere woorden: in burgerschap gaat het om

ik, ik en de ander, ik en de wereld om mij heen.

Naast het individuele belang dient het onderwijs ook een algemeen belang: kinderen zich laten ontwikkelen tot burgers van de samenleving. De school kan hiervoor een oefenplaats zijn. Met de uitkomsten van dit onderzoek wil ik te weten komen hoe wij als school binnen het begrip 'burgerschap' beter kunnen omgaan met gedragsverschillen tussen kinderen. Het doel hiervan is dat **alle** kinderen en hun ouders zich veilig voelen binnen de school

Om te kunnen bepalen hoe wij als school zo'n oefenplaats kunnen zijn, doe ik een onderzoek en daar heb ik u als leerkracht bij nodig. Dit onderzoek doe ik in het kader van de opleiding Master Special Educational Needs (SEN) 'specialist jonge kinderen' aan Fontys OSO (opleidingscentrum speciale onderwijszorg).

De reden dat ik jullie vraag om deze vragenlijsten in te vullen is, dat jullie op jullie school dagelijks te maken hebben met gedragsverschillen tussen kinderen. Dit geeft mij waardevolle informatie omdat ik zo een vergelijking kan maken met onze school. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen worden gebruikt om de visie van 'De Tandem' op burgerschap vorm te geven. Daarnaast kan het een inspiratiebron zijn voor het plegen van interventies die de tolerantie naar elkaar toe kunnen vergroten. Natuurlijk ben ik bereid om deze resultaten mondeling te komen toelichten.

Ik verzoek jullie vriendelijk hieraan mee te werken. De vragenlijst bij deze brief kun je anoniem invullen en neemt hooguit 10 minuten in beslag. Graag verzoek ik jullie de ingevulde lijsten van jullie zelf en die van de kinderen bij jullie directeur af te geven.

Ik dank jullie alvast hartelijk voor jullie medewerking.

Met vriendelijke groeten,

Yvonne Evers - van der Heijden.
Interne begeleiding groep 1-4
Rugzakbegeleiding.
Uden.

Bijlage C

VRAGENFORMULIER GEDRAGSVerschillen TUSSEN KINDEREN VOOR OUDERS

Legenda

- ++ Z  r mee eens
 + Mee eens
 0 Neutraal
 - Oneens
 -- Z  r oneens
 ? Weet niet

Wat is uw oordeel over de volgende onderwerpen?	Uw oordeel (s.v.p. aankruisen)						
1. Kinderen in de klas							
1.1. Wat moeten kinderen in de klas leren ?	++	+	0	-	--	?	
• Kennis zoals rekenen, taal en wereldoriëntatie							
• Gedrag en vaardigheden zoals samenwerken, meningsvorming, omgaan met verschillen en verantwoordelijkheid voor elkaar.							
1.2. Hoe zou u willen dat er in de groep aandacht wordt besteed aan sociale vaardigheden van kinderen?	++	+	0	-	--	?	
• Er worden in de groep activiteiten georganiseerd die bijdragen aan de samenwerking tussen kinderen.							
• Er worden in de groep materialen gebruikt die bijdragen aan een samenwerking tussen kinderen.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan overeenkomsten en verschillen tussen kinderen.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan hoe je met elkaar omgaat.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan hoe je je gedraagt in een groep.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan het oplossen van conflicten zoals een ruzie of een meningsverschil.							
• Anders namelijk.....							
2. Betrokkenheid van ouders							
2.1. Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school ?	++	+	0	-	--	?	
• De school is iets van de overheid							
• De school moet zelf samenwerken met de ouders							
• Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school							
• Anders, namelijk.....							

2.2. Op welke manier moeten ouders volgens u betrokken zijn bij school ?	++	+	0	-	--	?
• Bij praktische zaken zoals het organiseren van activiteiten						
• Bij opvoedingszaken zoals omgangsregels binnen de school						
• Bij schoolbeleid zoals inspraak bij leermethodes						
• Anders namelijk.....						
2.3. Bij welke beleidsonderwerpen vindt u dat ouders betrokken moeten zijn ?	++	+	0	-	--	?
• Bij het meebepalen van de schoolvisie						
• Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod						
• Bij het meebepalen van hoe wij met elkaar omgaan op school						
• Anders namelijk.....						
2.4. Het kan zijn dat er een kind met speciale begeleidings- en onderwijsbehoeften op school en/of in de groep van uw kind zit. Hoe zou u als ouder daarbij betrokken willen worden?	++	+	0	-	--	?
• Door informatie te krijgen over verschillen tussen kinderen binnen de school						
• Door informatie te krijgen over verschillen tussen kinderen in de groep van uw kind						
• Door informatie te krijgen over hoe de leerkracht omgaat met verschillen in de groep van uw kind						
• Door informatie te krijgen over hoe het schoolteam omgaat met verschillen binnen de school.						
• Door informatie te krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking tot kinderen met gedragsverschillen in de groep						
• Door informatie te krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking tot kinderen met gedragsverschillen in de school.						
• Anders, namelijk.....						
3. De school is een oefenplaats voor kinderen om te leren actief deel te nemen en bij te dragen aan de samenleving. Het leert hen gedrag hoe ze later als burger moeten omgaan met regels en afspraken met elkaar. De overheid wil dit gedrag stimuleren binnen het begrip 'burgerschap'.						
3.1. In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijvingen op het begrip burgerschap van toepassing?	++	+	0	-	--	?
• Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar						
• Iedereen mag mee doen en mee praten						
• Respect voor verschillen in gedragen in cultuur						

3.2. Wie heeft/hebben er volgens u in het algemeen een rol in het uitdragen van dit burgerschap?	++	+	0	-	--	?
• School						
• Overheid						
• Ouders						
• Verenigingen						
• Familie						
• Geloofsgemeenschap						
• Anders, namelijk.....						
3.3. Wie heeft/hebben er volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?	++	+	0	-	--	?
• Het schoolbestuur (SKOGU)						
• De school van uw kind(eren)						
• De directie en het schoolteam						
• De leerkracht in de klas						
• De toegewezen begeleider van de school						
• De ouders						
• Anders, namelijk.....						
4. Als u één ding zou mogen veranderen op de school van uw kind(eren) om kinderen en ouders beter te laten omgaan met gedragsverschillen tussen elkaar, wat zou u dan veranderen?						

Bijlage D

VRAGEN FORMULIER GEDRAGSVerschillen TUSSEN KINDEREN VOOR LEERKRACHTEN

Legenda

- ++ Z  r mee eens
 + Mee eens
 0 Neutraal
 - Oneens
 -- Z  r oneens
 ? Weet niet

Wat is uw oordeel over de volgende onderwerpen?	Uw oordeel (s.v.p. aankruisen)						
1. Kinderen in de klas							
1.1. Wat moeten kinderen in de klas leren ?	++	+	0	-	--	?	
• Kennis zoals rekenen, taal en wereldoriëntatie							
• Gedrag en vaardigheden zoals samenwerken, meningsvorming, omgaan met verschillen en verantwoordelijkheid voor elkaar.							
1.2. Hoe zou u willen dat er in de groep aandacht wordt besteed aan sociale vaardigheden van kinderen?	++	+	0	-	--	?	
• Er worden in de groep activiteiten georganiseerd die bijdragen aan de samenwerking tussen kinderen.							
• Er worden in de groep materialen gebruikt die bijdragen aan een samenwerking tussen kinderen.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan overeenkomsten en verschillen tussen kinderen.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan hoe je met elkaar omgaat.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan hoe je je gedraagt in een groep.							
• Er wordt in de groep aandacht besteed aan het oplossen van conflicten zoals een ruzie of een meningsverschil.							
• Anders namelijk.....							
2. Betrokkenheid van ouders							
2.1. Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school ?	++	+	0	-	--	?	
• De school is iets van de overheid							
• De school moet zelf samenwerken met de ouders							
• Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school							
• Anders, namelijk.....							

2.2. Op welke manier moeten ouders volgens u betrokken zijn bij school ?	++	+	0	-	--	?
• Bij praktische zaken zoals het organiseren van activiteiten						
• Bij opvoedingszaken zoals omgangsregels binnen de school						
• Bij schoolbeleid zoals inspraak bij leermethodes						
• Anders namelijk.....						
2.3. Bij welke beleidsonderwerpen vindt u dat ouders betrokken moeten zijn ?	++	+	0	-	--	?
• Bij het meebepalen van de schoolvisie						
• Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod						
• Bij het meebepalen van hoe wij met elkaar omgaan op school						
• Anders namelijk.....						
2.4. Het kan zijn dat er een kind met speciale begeleidings- en onderwijsbehoeften op school en/of in uw de groep zit. Hoe zou u de ouders daarbij betrokken willen krijgen?	++	+	0	-	--	?
• Door informatie te geven over verschillen tussen kinderen binnen de school						
• Door informatie te geven over verschillen tussen kinderen in de groep van uw kind						
• Door informatie te geven over hoe de leerkracht omgaat met verschillen in de groep van uw kind						
• Door informatie te geven over hoe het schoolteam omgaat met verschillen binnen de school.						
• Door informatie te geven over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking tot kinderen met gedragsverschillen in de groep						
• Door informatie te geven over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking tot kinderen met gedragsverschillen in de school.						
• Anders, namelijk.....						
3. De school is een oefenplaats voor kinderen om te leren actief deel te nemen en bij te dragen aan de samenleving. Het leert hen gedrag hoe ze later als burger moeten omgaan met regels en afspraken met elkaar. De overheid wil dit gedrag stimuleren binnen het begrip 'burgerschap'.						
3.1. In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijvingen op het begrip burgerschap van toepassing?	++	+	0	-	--	?
• Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar						
• Iedereen mag mee doen en mee praten						
• Respect en waardering voor verschillen in gedrag en cultuur						

3.2. Wie heeft/hebben er volgens u in het algemeen een rol in het uitdragen van dit burgerschap?	++	+	0	-	--	?
• School						
• Overheid						
• Ouders						
• Verenigingen						
• Familie						
• Geloofsgemeenschap						
• Anders, namelijk.....						
3.3. Wie heeft/hebben er volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?	++	+	0	-	--	?
• Het schoolbestuur (SKOGU)						
• De school van uw kind(eren)						
• De directie en het schoolteam						
• De leerkracht in de klas						
• De toegewezen begeleider van de school						
• De ouders						
• Anders, namelijk.....						
4. Als u één ding zou mogen veranderen op de school van uw kind(eren) om kinderen en ouders beter te laten omgaan met gedragsverschillen tussen elkaar, wat zou u dan veranderen?						

Bijlage E

Resultaten per vraag reguliere basisschool

		absoluut					percentage						
RESULTATEN OUDERS VLONDER		"++"	"+"	0	"-"	"--"	?	"++"	"+"	0	"-"	"--"	?
1,1	Wat moeten kinderen leren in de klas?												
	Kennis (rekenen, taal, wereldoriëntatie)	46	10	0	0	0	0	82	18	0	0	0	0
	Gedrag en sociale vaardigheden	43	13	0	0	0	0	77	23	0	0	0	0
1,2	Hoe aandacht besteden aan sociale vaardigheden?												
	Activiteiten die bijdragen aan samenwerking	32	22	2	0	0	0	57	39	4	0	0	0
	Materialen gebruiken die samenwerking verbeteren	20	27	9	0	0	0	36	48	16	0	0	0
	Overeenkomsten en verschillen uitspreken	28	21	6	0	0	0	51	38	11	0	0	0
	Aandacht aan hoe met elkaar om te gaan	35	18	3	0	0	0	63	32	5	0	0	0
	Aandacht aan gedrag	29	23	4	0	0	0	52	41	7	0	0	0
	Aandacht besteden aan conflict bemiddel	37	17	2	0	0	0	66	30	4	0	0	0
2,1	Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?												
	De school is iets van de overheid	2	7	12	22	11	2	4	13	21	39	20	4
	De school moet zelf samenwerken met ouders	12	35	2	6	0	1	21	63	4	11	0	2
	Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school	0	2	20	27	5	2	0	4	36	48	9	4
2,2	Op welke manier moeten ouders betrokken zijn bij school?												
	Bij praktische zaken als organiseren van activiteiten	6	35	10	5	0	0	11	63	18	9	0	0
	Bij opvoedzaken zoals omgangsregels binnen de school	8	32	11	4	1	0	14	57	20	7	2	0
	Bij schoolbeleid zoals leermethodes	2	13	26	10	5	0	4	23	46	18	9	0
2,3	Bij welke beleidsonderwerpen moeten ouders betrokken zijn?												
	Bij het bepalen van de schoolvisie	2	22	19	11	2	0	4	39	34	20	4	0
	Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod	1	21	19	14	1	0	2	38	34	25	2	0
	Bij met meebepalen aan de schoolomgang	12	31	10	3	0	0	21	55	18	5	0	0
2,4	Hoe zou u als ouder betrokken willen worden bij speciale begeleiding van uw kind?												
	Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in school	5	20	18	12	1	0	9	36	32	21	2	0
	Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in de groep	8	29	13	5	1	0	14	52	23	9	2	0
	Informatie krijgen over hoe de leraar met de kinderen omgaat	11	36	8	1	0	0	20	64	14	2	0	0
	Informatie krijgen over hoe het schoolteam omgaat met verschillen	8	32	12	4	0	0	14	57	21	7	0	0
	Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan	7	24	18	2	4	1	13	43	32	4	7	2
	Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan	5	19	23	3	6	0	9	34	41	5	11	0
3,1	In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijving op het begrip burgerschap van toepassing?												
	Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar	40	16	0	0	0	0	71	29	0	0	0	0
	Iedereen mag meedoen en mee praten	32	18	4	2	0	0	57	32	7	4	0	0
	Respect voor verschillen in gedrag en cultuur	29	25	1	1	0	0	52	45	2	2	0	0
	Werken aan groei en ontwikkeling om mee te doen in de samenleving	25	30	1	0	0	0	45	54	2	0	0	0
3,2	Wie heeft er volgens u rol in het uitdragen van burgerschap in het algemeen?												
	School	34	22	0	0	0	0	61	39	0	0	0	0
	Overheid	14	27	15	0	0	0	25	48	27	0	0	0
	Ouders	46	10	0	0	0	0	82	18	0	0	0	0
	Verenigingen	10	33	12	1	0	0	18	59	21	2	0	0
	Familie	21	29	5	1	0	0	38	52	9	2	0	0
	Geloofsgemeenschap	8	12	26	3	4	3	14	21	46	5	7	5
3,3	Wie heeft volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?												
	Het schoolbestuur(SKOGU)	12	28	13	2	0	1	21	50	23	4	0	2
	De school van uw kinderen	29	24	2	0	0	1	52	43	4	0	0	2
	De directie en het schoolteam	31	23	2	0	0	0	55	41	4	0	0	0
	De leerkracht	40	16	0	0	0	0	71	29	0	0	0	0
	De toegewezen begeleider van de school	16	28	7	3	0	2	29	50	13	5	0	4
	De ouders	35	16	3	2	0	0	63	29	5	4	0	0

	absoluut					percentage				
	"++"	"+"	0	"-"	"--"	"++"	"+"	0	"-"	"--"
RESULTATEN LEERKRACHTEN VLONDER										
1.1 Wat moeten kinderen leren in de klas?										
Kennis (rekenen, taal, wereldoriëntatie)	10	7	0	0	0	59	41	0	0	0
Gedrag en sociale vaardigheden	14	3	0	0	0	82	18	0	0	0
1.2 Hoe aandacht besteden aan sociale vaardigheden?										
Activiteiten die bijdragen aan samenwerking	8	9	0	0	0	47	53	0	0	0
Materialen gebruiken die samenwerking verbeteren	5	10	2	0	0	29	59	12	0	0
Overeenkomsten en verschillen uitspreken	7	10	0	0	0	41	59	0	0	0
Aandacht aan hoe met elkaar om te gaan	13	4	0	0	0	76	24	0	0	0
Aandacht aan gedrag	11	6	0	0	0	65	35	0	0	0
Aandacht besteden aan conflict bemiddel	12	5	0	0	0	71	29	0	0	0
2.1 Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?										
De school is iets van de overheid	1	2	2	7	5	6	12	12	41	29
De school moet zelf samenwerken met ouders	3	14	0	0	0	18	82	0	0	0
Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school	0	1	1	9	5	1	6	6	53	29
2.2 Op welke manier moeten ouders betrokken zijn bij school?										
Bij praktische zaken als organiseren van activiteiten	9	8	0	0	0	53	47	0	0	0
Bij opvoedzaken zoals omgangsregels binnen de school	5	7	2	2	1	29	41	12	12	6
Bij schoolbeleid zoals leermethodes	0	4	1	12	0	0	24	6	71	0
2.3 Bij welke beleidsonderwerpen moeten ouders betrokken zijn?										
Bij het bepalen van de schoolvisie	1	2	3	11	0	6	12	18	65	0
Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod	0	0	5	12	0	0	0	29	71	0
Bij met meebepalen aan de schoolomgang	1	11	3	2	0	6	65	18	12	0
2.4 Hoe zou u als ouder betrokken willen worden bij speciale begeleiding van uw kind?										
Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in school	2	11	2	1	1	12	65	12	6	6
Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in de groep	4	7	4	2	0	24	41	24	12	0
Informatie krijgen over hoe de leraar met de kinderen omgaat	4	8	3	2	0	24	47	18	12	0
Informatie krijgen over hoe het schoolteam omgaat met verschillen	4	13	0	0	0	24	76	0	0	0
Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking	5	6	3	3	0	29	35	18	18	0
Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met betrekking	3	8	4	2	0	18	47	24	12	0
3.1 In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijving op het begrip burgerschap van toepassing?										
Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar	14	2	1	0	0	82	12	6	0	0
Iedereen mag meedoen en mee praten	6	8	3	0	0	35	47	18	0	0
Respect voor verschillen in gedrag en cultuur	10	6	1	0	0	59	35	6	0	0
Werken aan groei en ontwikkeling om mee te doen in de samenleving	8	7	2	0	0	47	41	12	0	0
3.2 Wie heeft er volgens u rol in het uitdragen van burgerschap in het algemeen?										
School	7	10	0	0	0	41	59	0	0	0
Overheid	8	8	1	0	0	47	47	6	0	0
Ouders	14	3	0	0	0	82	18	0	0	0
Verenigingen	2	14	1	0	0	12	82	6	0	0
Familie	3	12	2	0	0	18	71	12	0	0
Geloofsgemeenschap	1	8	7	0	1	6	47	41	0	6
3.3 Wie heeft volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?										
Het schoolbestuur(SKOGU)	6	8	1	2	0	35	47	6	12	0
De school van uw kinderen	10	7	0	0	0	59	41	0	0	0
De directie en het schoolteam	10	7	0	0	0	59	41	0	0	0
De leerkracht	12	5	0	0	0	71	29	0	0	0
De toegewezen begeleider van de school	4	8	3	1	0	24	47	18	6	6
De ouders	11	6	0	0	0	65	35	0	0	0

Bijlage F

Resultaten per vraag 'Speciaal Basis Onderwijs'

		absoluut					percentage						
RESULTATEN OUDERS SBO		"++"	"+"	0	"-"	"--"	?	"++"	"+"	0	"-"	"--"	?
1.1 Wat moeten kinderen leren in de klas?													
	Kennis (rekenen, taal, wereldoriëntatie)	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Gedrag en sociale vaardigheden	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
1.2 Hoe aandacht besteden aan sociale vaardigheden?													
	Activiteiten die bijdragen aan samenwerking	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Materialen gebruiken die samenwerking verbeteren	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Overeenkomsten en verschillen uitspreken	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Aandacht aan hoe met elkaar om te gaan	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Aandacht aan gedrag	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
	Aandacht besteden aan conflict bemiddel	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0	0
2.1 Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?													
	De school is iets van de overheid	0	1	1	2	0	0	25	25	50	0	0	0
	De school moet zelf samenwerken met ouders	0	2	1	1	0	0	50	25	25	0	0	0
	Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school	0	1	0	2	1	0	25	0	50	25	0	0
2.2 Op welke manier moeten ouders betrokken zijn bij school?													
	Bij praktische zaken als organiseren van activiteiten	1	1	1	0	1	0	25	25	25	0	25	0
	Bij opvoedzaken zoals omgangsregels binnen de school	1	1	1	0	1	0	25	25	25	0	25	0
	Bij schoolbeleid zoals leermethodes	1	0	2	0	0	0	33	0	67	0	0	0
2.3 Bij welke beleidsonderwerpen moeten ouders betrokken zijn?													
	Bij het bepalen van de schoolvisie	1	1	1	0	1	0	25	25	25	0	25	0
	Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod	1	1	1	0	1	0	25	25	25	0	25	0
	Bij met meebepalen aan de schoolomgang	1	2	1	0	0	0	25	50	25	0	0	0
2.4 Hoe zou u als ouder betrokken willen worden bij speciale begeleiding van uw kind?													
	Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in school	1	0	1	2	0	0	25	0	25	50	0	0
	Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in de groep	1	0	1	2	0	0	25	0	25	50	0	0
	Informatie krijgen over hoe de leraar met de kinderen omgaat	1	1	0	2	0	0	25	25	0	50	0	0
	Informatie krijgen over hoe het schoolteam omgaat met verschillen	1	1	0	2	0	0	25	25	0	50	0	0
	Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met verschillen	1	0	2	1	0	0	25	0	50	25	0	0
	Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan met verschillen	1	0	2	1	0	0	25	0	50	25	0	0
3.1 In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijving op het begrip burgerschap van toepassing?													
	Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0
	Iedereen mag meedoen en mee praten	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0
	Respect voor verschillen in gedrag en cultuur	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0
	Werken aan groei en ontwikkeling om mee te doen in de samenleving	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0
3.2 Wie heeft er volgens u rol in het uitdragen van burgerschap in het algemeen?													
	School	0	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0
	Overheid	0	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0
	Ouders	0	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0
	Verenigingen	0	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0
	Familie	0	2	2	0	0	0	0	50	50	0	0	0
	Geloofsgemeenschap	0	1	3	0	0	0	0	25	75	0	0	0
3.3 Wie heeft volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?													
	Het schoolbestuur(SKOGU)	1	2	0	0	0	1	25	50	0	0	0	25
	De school van uw kinderen	1	1	0	0	0	2	25	25	0	0	0	50
	De directie en het schoolteam	1	2	0	0	0	1	25	50	0	0	0	25
	De leerkracht	1	2	0	0	0	1	25	50	0	0	0	25
	De toegewezen begeleider van de school	1	1	0	0	0	2	25	25	0	0	0	50
	De ouders	1	1	0	0	0	2	25	25	0	0	0	50

RESULTATEN LEERKRACHTEN SBO										absoluut					percentage						
										"++"	"+"	0	"-"	"--"	?	"++"	"+"	0	"-"	"--"	?
1.1 Wat moeten kinderen leren in de klas?																					
Kennis (rekenen, taal, wereldoriëntatie)										6	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0
Gedrag en sociale vaardigheden										6	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0
1.2 Hoe aandacht besteden aan sociale vaardigheden?																					
Activiteiten die bijdragen aan samenwerking										6	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0
Materialen gebruiken die samenwerking verbeteren										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0
Overeenkomsten en verschillen uitspreken										4	1	1	0	0	0	67	17	17	0	0	0
Aandacht aan hoe met elkaar om te gaan										6	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0
Aandacht aan gedrag										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
Aandacht besteden aan conflict bemiddel										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
2.1 Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?																					
De school is iets van de overheid										1	0	3	1	1	0	17	0	50	17	17	0
De school moet zelf samenwerken met ouders										1	4	1	0	0	0	17	67	17	0	0	0
Ik ben niet in staat invloed uit te oefenen op school										0	1	3	1	1	0	17	50	17	17	0	0
2.2 Op welke manier moeten ouders betrokken zijn bij school?																					
Bij praktische zaken als organiseren van activiteiten										2	2	1	0	0	1	33	33	17	0	0	17
Bij opvoedzaken zoals omgangsregels binnen de school										2	1	3	0	0	0	33	17	50	0	0	0
Bij schoolbeleid zoals leermethodes										0	0	4	2	0	0	0	67	33	0	0	0
2.3 Bij welke beleidsonderwerpen moeten ouders betrokken zijn?																					
Bij het bepalen van de schoolvisie										1	2	2	1	0	0	17	33	33	17	0	0
Bij het meebepalen van het onderwijsaanbod										0	0	3	2	1	0	0	50	33	17	0	0
Bij het meebepalen aan de schoolomgang										1	1	4	0	0	0	17	17	67	0	0	0
2.4 Hoe zou u als ouder betrokken willen worden bij speciale begeleiding van uw kind?																					
Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in school										3	0	3	0	0	0	50	0	50	0	0	0
Informatie krijgen over verschillen tussen kinderen in de groei										2	1	3	0	0	0	33	17	50	0	0	0
Informatie krijgen over hoe de leraar met de kinderen omgaat										3	0	3	0	0	0	50	0	50	0	0	0
Informatie krijgen over hoe het schoolteam omgaat met verschillen										2	2	2	0	0	0	33	33	33	0	0	0
Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan										2	1	3	0	0	0	33	17	50	0	0	0
Informatie krijgen over hoe ouders met elkaar om kunnen gaan										2	1	3	0	0	0	33	17	50	0	0	0
3.1 In hoeverre vindt u de bovenstaande omschrijving op het begrip burgerschap van toepassing?																					
Respect voor elkaar en rekening houden met elkaar										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
Iedereen mag meedoen en mee praten										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0
Respect voor verschillen in gedrag en cultuur										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
Werken aan groei en ontwikkeling om mee te doen in de samenleving										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0
3.2 Wie heeft er volgens u rol in het uitdragen van burgerschap in het algemeen?																					
School										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
Overheid										2	4	0	0	0	0	33	67	0	0	0	0
Ouders										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0
Verenigingen										2	4	0	0	0	0	33	67	0	0	0	0
Familie										2	4	0	0	0	0	33	67	0	0	0	0
Geloofsgemeenschap										2	1	3	0	0	0	33	17	50	0	0	0
3.3 Wie heeft volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?																					
Het schoolbestuur(SKOGU)										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0
De school van uw kinderen										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
De directie en het schoolteam										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
De leerkracht										5	1	0	0	0	0	83	17	0	0	0	0
De toegewezen begeleider van de school										3	3	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0
De ouders										4	2	0	0	0	0	67	33	0	0	0	0

Bijlage G

Conclusies per vraag reguliere basisschool

	Resultaten ouders	Resultaten leerkrachten	Verschillen / overeenkomsten
1. 1	Wat moeten kinderen in de klas leren?		
	Kennis én gedrag worden door alle ouders beide belangrijk gevonden met een lichte voorkeur voor kennis.	Kennis én gedrag worden door alle leerkrachten beide belangrijk gevonden met een lichte voorkeur voor gedrag.	Leerkrachten zien gedrag vaker als een voorwaarde voor kennisoverdracht. Ouders zijn iets meer gefixeerd op kennisoverdracht.
1. 2	Hoe zou u willen dat er in de groep aandacht wordt besteed aan sociale vaardigheden van kinderen?		
	Bovenaan staat het belang van conflictoplossing (repressief). Vervolgens moet aandacht besteed worden aan omgangsvormen en gedrag (preventief). Een aantal ouders (ca. 10%) staat neutraal t.o.v. aandacht voor sociale vaardigheden.	Bovenaan staat het belang van aandacht besteden aan omgangsvormen en gedrag (preventief). Conflictoplossing (repressief) komt daar direct achteraan. Nagenoeg alle leerkrachten (ca. 98%) staat positief t.o.v. aandacht voor sociale vaardigheden.	Beide partijen zien overwegend het belang van aandacht voor sociale vaardigheden van het kind (dit biedt belangrijke aanknopingspunten!). Ouders denken iets meer in symptoombestrijding (zichtbare conflicten oplossen). Leerkrachten hechten iets meer belang aan preventieve aandacht (oorzaken) van (a)sociaal gedrag.
2. 1	Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?		
	Het overgrote deel van de ouders (ruim 80 %) vindt dat de school moet samenwerken met de ouders (het primaat ligt bij school). Een meerderheid vindt dat de school niet iets van de overheid is. De meeste ouders achten zich in staat invloed uit te oefenen op school. Betrokkenheid ouders wordt soms beperkt door werk en/of gebrek aan kinderoppas.	Alle leerkrachten (100%) vindt dat de school moet samenwerken met de ouders (het primaat ligt bij school). Een meerderheid vindt dat de school niet iets van de overheid is. De meeste leerkrachten achten zich in staat invloed uit te oefenen op school.	Ten aanzien van betrokkenheid van ouders bij school hebben zowel de ouders als de leerkrachten globaal dezelfde mening. Zowel ten aanzien van het primaat voor samenwerking als van wat betreft hun feitelijke mogelijkheden van invloed uitoefenen hebben zij hetzelfde oordeel. Dit biedt aanknopingspunten voor verdere maatregelen of acties.
2. 2	Op welke manier moeten ouders volgens u betrokken zijn bij school?		
	Ruim 70% van de ouders vindt het organiseren van activiteiten en opvoedingszaken belangrijke onderwerpen. Het schoolbeleid, zoals inspraak bij leermethodes, heeft weinig belangstelling van de ouders (dat is vervat in de schoolkeuze en iets voor de MR).	Ca. 85% van de leerkrachten vindt het organiseren van activiteiten en opvoedingszaken belangrijke onderwerpen. Het schoolbeleid, zoals inspraak bij leermethodes, vinden de leerkrachten een zaak van de school en mogelijk iets voor de MR.	Over de wijze van betrokkenheid en onderwerpen hebben ouders en leerkrachten globaal dezelfde mening. Wel: activiteiten en opvoedingszaken. Niet: schoolbeleid zoals inspraak bij leermethodes.
2. 3	Bij welke beleidsonderwerpen vindt u dat ouders betrokken moeten zijn?		
	Hoewel dit bij ouders niet de hoogste prioriteit heeft (zie vorige vraag) scoort	Hoewel dit ook bij leerkrachten niet de hoogste prioriteit heeft (zie vorige vraag)	Bij betrokkenheid ten aanzien van omgangsvormen is er een grote overlap

	betrokkenheid bij omgangsvormen het hoogst (75%). Over het bepalen van de onderwijsvisie en -aanbod zijn de meningen sterk verdeeld. Soms vindt men het meer een taak van de ouderaad.	scoort betrokkenheid bij omgangsvormen het hoogst (70%). Het bepalen van de onderwijsvisie en -aanbod vinden de leerkrachten overwegend een zaak van de school.	tussen ouders en leerkrachten. Dit geeft mogelijkheden voor een gezamenlijke aanpak. Over onderwijsvisie en -aanbod zijn de meningen te verdeeld Een gezamenlijke betrokkenheid is hier niet kansrijk.
2. 4	Hoe wilt u als ouder betrokken worden bij kinderen met speciale behoeften in de klas van uw kind?		
	Circa 75% wil informatie krijgen hoe de leerkracht en schoolteam omgaat met verschillen tussen kinderen in de groep van hun kind en binnen de school. Algemene informatie over verschillen tussen kinderen vindt slechts een krappe meerderheid (ca. 55%) belangrijk. Over hoe ouders daarmee kunnen omgaan zijn de meningen sterk verdeeld.	Circa 85% wil informatie geven hoe de leerkracht en schoolteam omgaat met verschillen tussen kinderen in de groep van hun kind en binnen de school. Algemene informatie over verschillen tussen kinderen vindt een ruime meerderheid (ca. 70 %) belangrijk. Over hoe ouders daarmee kunnen omgaan vinden de leerkrachten overwegend belangrijk.	Beide groepen willen informatie-overdracht t.a.v. omgang met gedragsverschillen tussen kinderen. Hier ligt een kans, die benut kan worden. Algemene informatie kan hieraan ondersteunend zijn. Over de rol van ouders denken de leerkrachten anders dan de ouders zelf. Willen de ouders zelf wel aangesproken worden?
3. 1	In hoeverre vindt u de omschrijvingen op het begrip 'burgerschap' van toepassing?		
	De voorgelegde omschrijvingen werden door de ouders nagenoeg volledig ondersteund (95%).	De voorgelegde omschrijvingen werden door de leerkrachten nagenoeg volledig ondersteund (90%).	Beide groepen hebben hetzelfde beeld van 'burgerschap'. Hierover bestaat geen verschil van mening.
3. 2	Wie heeft er volgens u in het algemeen een rol in het uitdragen van burgerschap?		
	Ouders zijn unaniem van mening dat zij hierin leidend zijn (100%). Op de 2e plaats volgt direct de school. Vervolgens spelen familie, vereniging en overheid een rol. Het minste belang wordt in dit verband gehecht aan de kerk. De katholieke identiteit wordt als weinig zichtbaar ervaren. (opvallend voor een RK school!!).	Ook de leerkrachten zijn unaniem van mening dat ouders hierin leidend zijn (100%). Op de 2e plaats volgt direct de school. Vervolgens spelen familie, vereniging en overheid een rol. Het minste belang wordt in dit verband ook door leerkrachten gehecht aan de kerk. (opvallend voor een RK school!!).	Over de rollen van de verschillende actoren bij het uitdragen van burgerschap zijn de ouders en leerkrachten het overwegend eens met elkaar. Opvallend blijft de lage score voor de geloofsgemeenschap. Mogelijk dat de kerk niet vanzelfsprekend wordt geïdentificeerd met burgerschap.
3. 3	Wie heeft er volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?		
	De leerkracht van hun kind wordt unaniem door 100% van de ouders aangewezen. Daarna heeft de directie cq. het team van de school een rol hierin. Tot slot heeft zowel het schoolbestuur als de toegewezen begeleider een taak hierin (75%). Opvallend is dat juist de specifieke begeleider bij de ouders het minst in beeld is bij het uitdragen van burgerschap.	De leerkracht van hun kind wordt unaniem door 100% van de leerkrachten aangewezen. Daarna heeft de directie cq. het team van de school een rol hierin. Tot slot heeft zowel het schoolbestuur als de toegewezen begeleider een taak hierin. Opvallend is dat juist de specifieke begeleider ook bij de leerkrachten zelf het minst in beeld is bij het uitdragen van burgerschap.	Voor beide groepen vervult de leerkracht een sleutelpositie. Schoolbestuur, -directie en -team zijn hierin ondersteunend. Voor de toegewezen begeleider ligt een taak om zowel intern als extern zijn / haar rol bij burgerschap uit te dragen.
4	Wat zou u willen veranderen op school om ouders en kinderen ten behoeve van een betere omgang met gedragsverschillen?		

5 Keer is verzocht om een betere dialoog tussen ouders - leerkracht (incl. IB) - kinderen (bijv. tijdens kennismakings- of informatieavond). 4 Keer is verzocht om een speciale ouderavond met informatie over gedragsproblemen. 3 Keer is verzocht om een betere communicatie tussen school en ouders. 2 Keer is verzocht om meer persoonlijke begeleiding, dan wel kleinere klassen. Vervolgens is genoemd: - uitdragen katholieke identiteit. - themaweek respect. - kringgesprek in de klas. - pestgedrag aanpakken (dader, niet het slachtoffer). - ouders wijzen op hun opvoedingsrol en objectiever kinderen beoordelen. - minivergadering leerkracht - ouders bij ruziende kinderen. - bewegingsonderwijs groepen 0-1-2. Tot slot is verzocht om de resultaten van dit onderzoek bekend te maken.	4 Keer is genoemd het verbeteren van de informatievoorziening naar ouders over algemene onderwerpen zoals omgangsvormen, gedragsstoornissen en burgerschap (niet specifiek kind gericht). Als voorbeeld is deze enquête genoemd om bespreekbaar te maken tijdens een thema-avond (communicatie met deskundigen). 3 Keer is genoemd het betrekken van ouders bij (activiteiten op) school om openheid, zichtbaarheid en bespreekbaarheid van gedragsverschillen te bevorderen. 4 Keer is beroep gedaan op het voorbeeldgedrag van ouders zoals het verminderen van roddel, eerlijkheid, openheid en respect naar elkaar toe (minder snel oordelen).	In het algemeen wordt door beide groepen gewezen op het belang van een goede dialoog tussen school en ouders. Concreet is door beide groepen veelvuldig verzocht om een betere informatievoorziening over gedragsverschillen etc. door bijvoorbeeld een speciale thema-avond (met externen). De ouders vragen daarnaast concreet om specifieke inzet van de school of leerkracht (persoonlijke begeleiding, kringgesprek, aanpak van pestgedrag en ruzies etc.). De leerkrachten vragen daarnaast concreet om beter voorbeeldgedrag van de ouders naar elkaar en de kinderen toe. (er wordt dus ook naar elkaar gewezen).
---	--	--

Bijlage H

Conclusies per vraag Speciaal Basis Onderwijs

	Resultaten ouders	Resultaten leerkrachten	Verschillen / overeenkomsten
1.1	Wat moeten kinderen in de klas leren?		
	Kennis én gedrag worden door alle ouders beide belangrijk gevonden.	Kennis én gedrag worden door alle leerkrachten belangrijk gevonden.	Geen merkbaar verschil in prioriteiten tussen ouders en leerkrachten.
1.2	Hoe zou u willen dat er in de groep aandacht wordt besteed aan sociale vaardigheden van kinderen?		
	De ouders hechten unaniem waarde aan het besteden van aandacht aan sociale vaardigheden van kinderen. Ze maken geen significant verschil tussen de prioriteiten t.a.v. sociale vaardigheden (preventief of repressief).	Ook leerkrachten hechten in hoge mate aan aandacht voor sociale vaardigheden van kinderen. Prioriteiten liggen vooral bij omgangsvormen en gedrag (preventief) en minder bij conflictbestrijding (repressief).	Beide partijen zien overwegend het belang van aandacht voor sociale vaardigheden van het kind (dit biedt belangrijke aanknopingspunten!). Leerkrachten hebben een lichte voorkeur voor preventieve aandacht (oorzaken).
2.1	Vindt u dat ouders betrokken moeten zijn bij school?		
	De uitkomsten zijn te gering en te diffuus voor conclusies op dit punt.	Het grootste deel van de leerkrachten vindt dat de school moeten samenwerken met de ouders (het primaat ligt bij school). De overige uitkomsten zijn te diffuus voor nadere conclusies.	Een lichte voorkeur voor het primaatschap bij school voor samenwerking met ouders.
2.2	Op welke manier moeten ouders volgens u betrokken zijn bij school?		
	De uitkomsten zijn te gering en te diffuus voor conclusies op dit punt.	De meeste leerkrachten vinden het organiseren van activiteiten en opvoedingszaken belangrijke onderwerpen. Het schoolbeleid, zoals inspraak bij leermethodes, vinden de leerkrachten een zaak van de school.	Leerkrachten: wel activiteiten en opvoedingszaken. Niet: schoolbeleid zoals inspraak bij leermethodes met uitzondering van een goede suggestie. Leermethode 'sociale omgang' samen met ouders bekijken!
2.3	Bij welke beleidsonderwerpen vindt u dat ouders betrokken moeten zijn?		
	De uitkomsten zijn te gering en te diffuus voor conclusies op dit punt.	Hoewel dit bij leerkrachten niet de hoogste prioriteit heeft scoort betrokkenheid bij omgangsvormen en schoolvisie het hoogst (gemiddeld neutraal). Het bepalen van het onderwijsaanbod vinden de leerkrachten overwegend een zaak van de school.	De ouders hebben geen scherp beeld van hun betrokkenheid op het schoolbeleid. De leerkrachten hebben hierover wel een duidelijkere mening. Een gezamenlijke betrokkenheid is hier niet kansrijk.
2.4	Hoe wilt u als ouder betrokken worden bij kinderen met speciale behoeften in de klas van uw kind?		
	De uitkomsten zijn te gering en te diffuus voor conclusies op dit punt.	Circa de helft van de leerkrachten wil informatie geven hoe de leerkracht en schoolteam omgaat met verschillen tussen kinderen in de groep van hun kind en binnen de school. De andere	Door het verschil in betrokkenheid tussen ouders en leerkrachten kan algemene informatie over gedragsverschillen misschien juist ondersteunend zijn.

		helft is neutraal op dit punt. Suggestie: samen letten op voorwaarden voor leren (leermotivatatie en leerprestatie).	
3.1	In hoeverre vindt u de omschrijvingen op het begrip 'burgerschap' van toepassing?		
	De voorgelegde omschrijvingen werden door de ouders volledig ondersteund.	De voorgelegde omschrijvingen werden door de leerkrachten eveneens volledig ondersteund.	Beide groepen hebben hetzelfde beeld van 'burgerschap'. Hierover bestaat geen verschil van mening.
3.2	Wie heeft er volgens u in het algemeen een rol in het uitdragen van burgerschap?		
	Ouders hebben een tweeledige mening: ofwel iedereen heeft in gelijke mate een rol op dit punt ofwel men weet het niet (een groot verschil met de Vlonder!).	De leerkrachten zijn van mening dat iedereen een rol hierin heeft. Weet niet - antwoorden zijn niet gegeven. Het minste belang wordt in dit verband ook door leerkrachten gehecht aan de kerk. (opvallend voor een RK school!!).	Over de rollen van de diverse actoren bij het uitdragen van burgerschap hebben de ouders en leerkrachten verschillende beelden. Opvallend blijft de lage score voor de geloofsgemeenschap. Mogelijk dat de kerk niet vanzelfsprekend wordt geïdentificeerd met burgerschap.
3.3	Wie heeft er volgens u de taak burgerschap op school uit te dragen?		
	Ouders hebben op dit punt een tweeledige mening: ofwel iedereen heeft in gelijke mate een rol op dit punt ofwel men weet het niet (een groot verschil met de Vlonder!).	De leerkrachten zijn van mening dat iedereen een rol hierin heeft. Weet niet - antwoorden zijn niet gegeven.	Over de rollen van de diverse actoren bij het uitdragen van burgerschap hebben de ouders en leerkrachten verschillende beelden.
4	Wat zou u willen veranderen op school door ouders en kinderen t.b.v. een betere omgang met gedragsverschillen?		
	1 Keer is gemeld dat het project "de vreedzame school" een goed initiatief is. Overigens zijn er geen verbetersuggesties gedaan.	3 Keer is genoemd het verbeteren van de informatievoorziening naar ouders over algemene onderwerpen zoals omgangsvormen en gedragsverschillen. 1 Keer is beroep gedaan op de ondersteuning van ouders in de opvoeding.	De uitkomsten zijn te gering en te diffuus voor conclusies op dit punt.

Bijlage I

	Onderwerp	Wie	Wanneer	Actie
1. Verbeteren betrokkenheid/dialogue/informatievoorziening				
1.1	Thema informatie-avond voor ouders	Directie, MT Zorgteam, Leerkrachten	Oktober 2010	Informatie over beleid en visie over hoe wij op school om met gedragsverschillen
1.2	Ouderparticipatie/ klankbordavond	Directie, MT MR	Najaar 2010	Inventarisatie van wat ouders verwachten van school
1.3	Schoolgids-informatie	Ib-ers	Juni 2011	Stuk schrijven over omgaan met verschillen en burgerschap
1.4	Informatie-avond externe instantie	Directie, MT, zorgteam	Oktober 2010	Workshops over gedragsverschillen
1.5	Informatie-avond voor ouders over mijn rol in het scheppen van voorwaarden met betrekking tot het omgaan met gedragsverschillen.	Yvonne	Septem- ber Oktober	Presentatie onderzoeks- resultaten
2. Verbeteren beleid burgerschap				
2.1	Versterken beleidsvoering rondom gedrag en omgangsvormen d.m.v.:			
	Zichtbaar maken van gedrags/omgangregels op school	Ib-ers	Oktober 2010	Publiceren via website en schoolgids
	Uitdragen van omgangsregels door leerkrachten	Team	Continue	Agenderen voor teamoverleg leerkrachten
2.2	Afstemmen burgerschap met katholieke identiteit	Directie en MT	Najaar 2010	Overleg met bestuursvertegew- oordiger
2.3	Studiedag organiseren	Directie en MT	Najaar 2010	Intervisie over gedragsverschillen
2.4	Vervolgacties studiedag	Team	Najaar 2010	Intervisie onderdeel van bouwvergadering

2.5	Presentatie onderzoeksresultaten	Yvonne	September 2010	directie en MT beide onderzoekscholen
3. Verbetering rolinvulling leerkracht en intern begeleider				
3.1	Verbeteren ondersteuning leerkrachten	Externe	September 2010	Begeleide intervisie
3.2	Rol intern begeleider/rugzakbegeleider zichtbaar maken en versterken	Yvonne	Informatie avond	Uitlegeven wie ik ben en wat ik doe
3.3	Aanspreken op-en beoordeling van uitdragen van omgangsregels door leerkrachten	Team	Als dit zich voordoet	Feedback geven Zichtbaar ophangen regels
3.3	Studiedag organiseren over communicatie	Directie, MT, Externe	Voorjaar 2011	Combineren met vorige studiedagen
3.4	Presentatie onderzoeksresultaten	Yvonne	September 2010	Als onderdeel van bouwvergadering en/of studiedag
4. Verbetering rolinvulling ouders/verzorgers				
4.1	Verbeteren pedagogische ondersteuning ouders van kinderen met gedragsverschillen	School-Maatschappelijkwerk	Maart 2010	Consultatie school-Maatschappelijk werk
4.2.	Informatie verstrekken (algemeen en specifiek) aan ouders over hoe om te gaan met gedragsverschillen/problematiek	Zorgteam (IB, school-maatschappelijkwerk en Giralis)	Oktober 2010	Website en schoolgids Thema nummer schoolkrant Zichtbaar ophangen regels
4.3	Zichtbaar maken wat wij verwachten van ouders met betrekking tot omgaan met gedragsverschillen	Team	Oktober 2010	Als onderdeel van informatieavond en in schoolgids
4.4	Presentatie onderzoeksresultaten aan leerkrachten	Yvonne	Oktober 2010	Als onderdeel van bouwvergadering en/of studiedag

Bijlage J

Guus Meeuwis - Laat mij in die waan
nlk denk nog steeds dat het kan
Iedereen naast elkaar
Soms droom ik ervan
Ik weet niet goed hoe het moet
De sleutel nog niet, hoe het werkt, wat het doet

Maar een rots-vast vertrouwen
Ik geloof dat het kan
Om bruggen te bouwen
Soms droom ik ervan

Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan
Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan

Ik zie om me heen dat het beeft
Altijd die angst, dat het wringt tot het breekt
Misschien ben ik wat naïef of gewoon wereldvreemd
Maar ik heb het zo lief
Er zit zoveel schoonheid in het kleine geluk
Een gulzig verlangen, maak dat nou niet stuk

Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan
Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan

Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan
Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan

Maar een rots-vast vertrouwen
Ik geloof dat het kan
Om bruggen te bouwen
Soms droom ik ervan

Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan
Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan

Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die waan
Laat mij in die waan, laat mij in die waan, laat mij in die